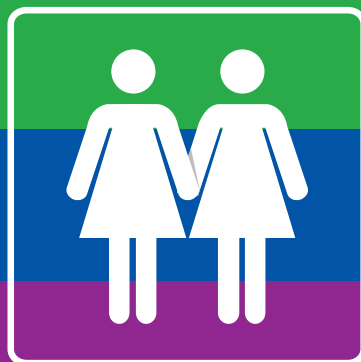

Zlatiborka Popov-Momčinović

“Ko smo mi da sudimo drugima?”

Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima
prema homoseksualnosti i transrodnosti
u Bosni i Hercegovini

Zlatiborka Popov-Momčinović

“KO SMO MI DA SUDIMO DRUGIMA?”

ISPITIVANJE JAVNOG MNIJENJA O STAVOVIMA PREMA
HOMOSEKSUALNOSTI I TRANSRODNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Sarajevo, 2013.

Naslov: „Ko smo mi da sudimo drugima?“
Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima
prema homoseksualnosti i transrodnosti
u Bosni i Hercegovini

Interpretacija rezultata istraživanja: Zlatiborka Popov-Momčinović

Lektura_korektura: Sandra Zlotrg

Prelom_naslovnica: Filip Andronik

Izdavači: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH,
Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni
centar

Za izdavače: Mirela Grünther-Đečević, Jadranka
Miličević, Saša Gavrić

© Fondacija Heinrich Böll / Fondacija CURE / Sarajevski otvoreni centar / autorica

Ispitivanje javnog mnijenja provela agencija Prism Research d.o.o. (prilozi 1-39)

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informiranje izdavača na mail: office@soc.ba

Studija izlazi u okviru edicije Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra, knjiga 20.
Ediciju uređuje Emina Bošnjak.

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Fondacije Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacije CURE i Sarajevskog otvorenog centra i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726:613.885] : 32.019.5(497.6)
POPOV-Momčinović, Zlatiborka
"Ko smo mi da sudimo drugima?" : ispitivanje
javnog mnijenja o stavovima prema
homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i
Hercegovini / Zlatiborka Popov-Momčinović. -
Sarajevo : "Fondacija "Heinrich Böll", Ured u BiH
: Fondacija CURE : Sarajevski otvoreni centar,
2013. - 83 str. : graf. prikazi ; 24 cm. -
(Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog
centra ; knj. 20)

O autorici interpretacije: str. 83. -
Bibliografija: str. 79 ; bibliografija i bilješke
uz tekst.

ISBN 978-9958-577-11-6 (Fondacija "Heinrich Böll")
I. Momčinović, Zlatiborka Popov- vidi
Popov-Momčinović, Zlatiborka
COBISS.BH-ID 20718598

Zlatiborka Popov-Momčinović

“Ko smo mi da sudimo drugima?”

**Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima
prema homoseksualnosti i transrodnosti
u Bosni i Hercegovini**

Sarajevo, 2013.

Sadržaj

Predgovor.....	7
Sažetak	8
1. Metodološki uvod.....	12
2. Korištena metodologija.....	14
3. Opći rezultati istraživanja.....	17
4. Presjek generalne distribucije stavova bh. populacije: interpretacija rezultata prema postavljenom pitanju	18
5. Interpretacija korelacija (na osnovu sociodemografskih obilježja ispitanika_ca).....	55
Tip naselja (urbano vs. ruralno)	55
Spol ispitanika_ca	60
Stepen obrazovanja	64
Dob ispitanika_ca.....	69
6. Oblici (ne)poznavanja LGBT osobe i njihov uticaj na stavove	73
Literatura	79
Upitnik.....	80
O autorici interpretacije	83

Predgovor

Fondacija Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, zajedno sa partnerskim organizacijama Sarajevskim otvorenim centrom i Fondacijom CURE, provodi projekat pod nazivom *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba* koji finansira Evropska unija. Glavni cilj projekta je zaštita i zagovaranje prava jedne od najviše diskriminiranih i nevidljivih grupa u bh. društvu – lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih i transrodnih (LGBT) osoba. Dio projektnih ciljeva je spoznaja uzroka homofobije, te rad na njenom smanjivanju i suzbijanju.

Jedna od centralnih aktivnosti vezanih za ostvarivanje ovih ciljeva jeste kvantitativno istraživanje širom BiH na reprezentativnom uzorku. Iz tog razloga je u junu 2013, *face to face* (omnibus) metodom provedeno istraživanje javnog mnijenja na uzorku od 1010 ispitanika i ispitanica. Kako bi se bolje razumjeli razlozi za homofobiju/transfobiju te diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u BiH, sveukupno 18 pitanja ovog istraživanja bilo je fokusirano na spoznaje o nivou javne svijesti prema razumijevanju LGBT pitanja, nivou postojeće homofobije/transfobije i njihovim uzrocima.

Ova publikacija pod nazivom „*Ko smo mi da sudimo drugima?*“ *Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini* nastala je kao proizvod spomenutog istraživanja. Rezultati ovog istraživanja služiti će kao uvod za predstojeće projektne aktivnosti i imat će važnu ulogu u kreiranju strategije za aktivnosti kao što su treninzi, lobiranje, konferencija, kampanje, itd. Ovo istraživanje javnog mnijenja na temu homofobije u BiH može, sa jedne strane, služiti kao polazna tačka i drugim akterima / organizacijama / zainteresovanim za dalji rad u borbi protiv homofobije/transfobije. S druge strane, dobivene informacije otvaraju mogućnost za dublja istraživanja na teme kao što su ispitivanje razlika u stavovima bh. društva prema muškim i ženskim osobama homoseksualne orijentacije ili za detaljnija ispitivanja stavova o transfobiji/bifobiji u BiH.

Istraživanje javnog mnijenja provela je agencija Prism Research, a dubinsku interpretaciju rezultata u bh. kontekstu uradila je dr. sci. Zlatiborka Popov-Momčinović, kojoj se srdačno zahvaljujemo na tome, kao i na svim sugestijama tokom čitavog procesa izrade istraživanja. Također se zahvaljujemo Saši Madackom i drugim *pomagači(ca)ma* na veoma važnim sugestijama u vezi s upitnikom.

Nadamo se da će ova publikacija stići do što većeg broja čitatelja i čitateljica, a da će dobijeni rezultati ukazati na hitnost za što veći angažman, kako samih pojedinaca tako i svih odgovornih unutar bh. sistema, na suzbijanju homofobije/transfobije.

Sažetak

Istraživanje javnog mnijenja u BiH na temu homofobije provedeno je tokom maja mjeseca 2013. godine na reprezentativnom stratifikovanom uzorku od 1010 ispitanika_ca, s ciljem utvrđivanja stepena homofobije u bh. društvu. Ciljevi istraživanja su saznajni i pragmatički, jer se, osim što se dobija uvid u opću strukturu ispitivane pojave i njenu eksplanaciju, otvaraju mogućnosti za različite oblike aktivnosti s ciljem smanjenja stepena homofobije u društvu.

Glavni rezultati istraživanja ukazuju da, generalno, postoji nizak stepen senzibilizacije opće populacije prema LGBT osobama – mali broj poznaje probleme sa kojima se ova populacija susreće kao i zakonsku regulativu koja se odnosi na ovu oblast. No, mogu se naći i rudimenti tolerantnosti budući da više od 90 % ispitanih ne bi vršilo fizičko ili verbalno nasilje nad ovom populacijom, a $\frac{3}{4}$ ga ne bi posmatralo pasivno, odnosno pomoglo bi žrtvi nasilja.

Kada je o stepenu socijalne distance riječ, dobijeni su, uslovno rečeno, raspolučeni odgovori ali je stepen odbijanja ispitivanih oblika socijalne interakcije – komšijskih odnosa, poslovnih i prijateljskih – veći od njihovog prihvatanja. Istraživanje je pokazalo da su LGBT osobe najmanje prihvaćene / prihvatljive kao prijatelji, potom kao šefovi na poslu, zatim kao radne kolege i na kraju kao komšije. Iako se po skali socijalne distance komšijski odnos posmatra kao socijalno bliži u odnosu na poslovne odnose, te se, ako je određena grupa u društvu odbačena, tu dobijaju i veći stepeni socijalne distance, u slučaju našeg istraživanja to nije bio slučaj. To je vjerovatno posljedica činjenice da se komšijski odnosi mogu dijelom izbjeći, dok poslovni odnosi pretpostavljaju svakodnevnu interakciju tokom radne sedmice i svojevrсну etiku kolegijalnosti. Prijateljski odnosi, u koju osoba ulaže čitavu svoju ličnost najmanje su prihvaćeni / prihvatljivi za naše ispitanike i ispitanice.

Porodične odnose, kada se kroz njih *prelomi* tema seksualne orijentacije, ispitivali smo kroz prizmu interakcije roditelj–dijete budući da je riječ o dugotrajnom, emotivno prenapućenom odnosu koji traje čitav život. Rezultati pokazuju da bi roditelji pokušali da izbalansiraju odbacivanje LGBT tema iz svog porodičnog miljea, u isto vrijeme održavajući kontakt sa djetetom koje je drugačije seksualne orijentacije, različitim taktikama – daleko najčešće ubjeđivanjem, potom prihvatanjem, podrškom a na kraju i batinama.

Kada je o *coming outu* riječ, tj. javnom manifestovanju drugačije seksualne orijentacije, tu su dobijeni odgovori koji u natpolovičnoj većini ukazuju na

odbijanje. To se naročito pokazuje za ljubljenje na javnom mjestu, što je za $\frac{3}{4}$ ispitanika_ca neprihvatljivo, dok je npr. promjena spola manje neprihvatljiva (za ukupno 59,5 % ispitanika_ca), vjerovatno jer se dešava „unutar četiri zida“ (ovog puta hirurških ordinacija). No, kada je riječ o paradi ponosa, dobijeni su više nego zanimljivi podaci. Iako je u društvu stvorena lažna slika da su faktički svi građani_ke BiH protiv održavanja ove manifestacije, da u njoj vide provokaciju, naši ispitanici_e su imali podijeljeno mišljenje, što vjerovatno odražava ideološke i druge polarizacije koje postoje u društvu. Ohrabrujući je podatak da 65,7 % ispitanih smatra da homoseksualne osobe treba tretirati jednako kao sve druge građane_ke, s upozorenjem da se radi o prihvaćenosti na apstraktnoj ravni, a ne u kontekstu neke konkretne socijalne interakcije kao što je to bio slučaj kada smo mjerili stepen socijalne distance.

Iako se iz istraživanja može nazreti postojanje homofobije u bh. društvu, činjenica da su na neka pitanja dobijeni pozitivniji odgovori ili je uočena podijeljenost u mišljenjima ukazuje na to da su u društvu prisutni rudimenti tolerantnosti prema Drugom i Drugaćijem, koji mogu poslužiti kao osnova za dalji rad na edukaciji, senzibilizaciji svijesti i promociji vrijednosti otvorenog i tolerantnog društva. Tako je stepen obrazovanja bio najznačajniji prediktor kada je o izraženom stepenu homofobije riječ. Što su ispitanici_e obrazovaniji, to su u većoj mjeri imali pozitivnije i otvorenije stavove. To su potvrdili i dobijeni stepeni statističke značajnosti utvrđeni faktički pri svakom pitanju kada smo utvrđivali njegov odnos sa nivoom obrazovanja. Posebno je bitno podvući da su samo fakultetski obrazovani u natpolovičnoj većini prihvatili različite oblike interakcije sa LGBT osobama (komšijske, poslovne i prijateljske). Fakultetski obrazovane osobe također u većoj mjeri navode da poznaju neku homoseksualnu osobu, i ovo poznavanje u kombinaciji sa većim stepenom obrazovanja svakako doprinosi liberalnijim stavovima.

Također, spol se pokazao, nakon obrazovanja, kao statistički najznačajniji faktor koji utiče na stepen homofobije. Žene su pokazale liberalnije i otvorenije stavove u odnosu na muške ispitanike, s tim da su oni u procentualnom smislu manji u odnosu na faktor stepen obrazovanja. U statistički značajnoj mjeri su pokazale manji stupanj socijalne distance prema svim oblicima socijalne interakcije koji su ispitivani, u većoj mjeri bi prihvatile seksualnu orijentaciju vlastitog djeteta i manje su sklone verbalnom ili fizičkom nasilju prema LGBT osobama, što bi, također statistički značajno, rjeđe posmatrale pasivno (iako važe, navodno, za „slabiji spol“!). Kada je o *coming outu* riječ, i tu su žene pokazale veći senzibilitet, s tim da za polovinu pitanja iz ove oblasti nisu dobijene statistički značajne razlike.

Tik uz spol, značajan prediktor stavova bio je i tip naselja, gdje su stanovnici_e urbanih područja pokazali da imaju pozitivnije stavove prema LGBT populaciji. I

na kraju, kao značajan faktor pokazala se i dob ispitanika_ca. Iz dobijenih distribucija frekvencija na postavljena pitanja, uočena je tendencija da su ispitanici_e u većoj mjeri liberalniji i otvoreniji prema LGBT osobama što su mlađi. No, razlike su u stavovima u manjem broju slučajeva bile statistički značajne nego kada je riječ o drugim sociodemografskim obilježjima, ali su faktički na svako od postavljenih pitanja ispitanici_e mlađi od 50 godina imali liberalnije stavove u odnosu na starije ispitanike_ce. Zanimljivo je da je najmlađa starosna kohorta (18–35 godina) u nekim pitanjima imala liberalnije stavove u odnosu na narednu starosnu kohortu (36–50 godina), a u nekima ne, što je svakako povezano sa manjkom znanja, iskustva, socijabilnosti (nisu roditelji, nemaju posla i sl.) ali i većom ravnodušnošću pa i otuđenjem koja odlikuje mlađe generacije.

I na kraju, religioznost se pokazala kao najmanje značajan prediktor stavova budući da su u ovom kontekstu najrjeđe dobijane statistički značajne razlike, iako u procentualnom smislu osobe koje su deklarativno izjavile da nisu religiozne imaju u nešto većoj mjeri otvorenije stavove prema LGBT osobama. No, kako je religioznost složen fenomen koji se ne može mjeriti samo deklarativnim opredjeljenjem, jer ima i višedimenzionalnu i složenu praktičku dimenziju, zbog nedovoljne operacionalizacije ove varijable i činjenice da se nije pokazala statistički značajnom, nismo je detaljno analizirali sa drugim sociodemografskim obilježjima (poglavlje br. 5).

Ovo istraživanje, može se zaključiti, ima veliku saznavnu kao i praktičku dimenziju. Slična istraživanja su u BiH više nego rijetka te se otvara prostor i polje za ulazak ove teme u naučni i društveni *mainstream*. Nadalje, jasno se očitavaju i praktičke dimenzije ovog istraživanja, jer se pokazuje da treba raditi na edukaciji, senzibilizaciji svijesti i upoznavanju sa konkretnim, realnim Drugim i Drugačijim o kojem nerijetko imamo stav, a da se s njim nismo nikad susreli u realnom životu. Naime, skoro $\frac{3}{4}$ ispitanih navodi da ne poznaje nijednu osobu homoseksualne orijentacije. Da je edukacija bitna ukazuje i izrazito veća liberalnost visokoobrazovanih, no ostaje upitno u kojoj je mjeri moguće raditi na edukaciji osoba sa izrazito niskim stupnjem obrazovanja budući da imaju ograničena znanja i slabiji kategorički aparat na koja bi se ovaj novi, drugačiji senzibilitet mogao nadograditi. No, činjenica da su žene u manjoj mjeri od muškaraca znale da navedu koji su glavni problemi homoseksualnih osoba i koji zakon reguliše ovu oblast, pri tom pokazujući veću otvorenost i senzibilnost, uključujući i spremnost da se umiješaju i pomognu LGBT osobi koja je žrtva nasilja, pokazuje da senzibilnost i osjećajnost ne idu uvijek ruku pod ruku sa kognicijom, te da postoje načini da doedukacija i rad na senzibilizaciji obuhvati sve kategorije stanovništva.

Da postoje mogućnosti za promjenu stavova o LGBT osobama, pokazuju i longitudinalna istraživanja provedena u Evropi koja oslikavaju trend mijenjanja

stavova građana_ki Evrope u pozitivnom pravcu. Dok su npr. sedamdesetih godina dominirali negativni stavovi, a osamdesetih ambivalentni (no opet ispod srednjeg skora, što znači nešto bliži netolerantnim opredjeljenjima), od devedesetih godina prošlog vijeka pa nadalje istraživanja pokazuju porast tolerancije i uopće prihvaćenost LGBT osoba,¹ s napomenom da postoje regionalne evropske razlike, razlike od zemlje do zemlje u stepenu ovih promjena.²

1 Kuyper, L., Ledema, J., Keuzenkamp, S., *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality in Europe*, The Netherland Institute for Social Resarch, Hague, 2013, p. 15

2 Ibid, p. 30, 31

Metodološki uvod

U sklopu projekta *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba*, koji ima istraživačku i *policy* dimenziju, urađen je niz istraživanja. Jedan dio istraživanja urađen je kvalitativnom metodologijom, u cilju sticanja dubljeg uvida i načina interpretacije položaja LGBT osoba od strane relevantnih socijalnih aktera_ki u različitim sektorima (pravosuđe, obrazovanje, unutrašnji poslovi, zdravstvo, političke stranke), s tim da se imalo u vidu da percepcije, kognicije, osjećanja i načini (ne)djelovanja socijalnih aktera_ki utiču na kontekst u kojem su LGBT osobe *smještene* i inhibirane.

Na isti način, urađeno je i istraživanje stavova generalne populacije o navedenoj tematici koja također utiče na gore navedene kontekste, ujedno ih reflektujući. Problem istraživanja su predstavljali stavovi građana_ki o LGBT populaciji. Budući da stavovi imaju složenu dimenziju (kognitivnu, konativnu, afektivnu), i da se ne mogu direktno ispitivati jer se iza istih odgovora mogu kriti različiti sadržaji, u društvenim naukama se pribjegava ispitivanju *habitualnih mišljenja* jer ona zapravo govore o oblicima ponašanja koja su pokazatelji stavova.³ S tim u vezi, ovim istraživanjem su utvrđene distribucije frekvencija habitualnih mišljenja⁴ koja se tiču prevashodno poznavanja tematike i senzibilizacije svijesti (pitanja: Koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH?, Kojim zakonom se regulišu zabrana različitog postupanja prema homoseksualnim osobama?), i stvarnih ili hipotetičkih oblika ponašanja u susretu sa ovom tematikom (u ovom slučaju stepen socijalne distance, sklonost ka vrijeđanju LGBT osoba, spremnost za pomoć u slučaju napada ili nasilja i sl.).

Istraživanja javnog mnijenja predstavljaju kvantitativni tip istraživanja gdje je cilj dobiti reprezentativne podatke koji se prikazuju / sumiraju pomoću brojeva i na, po mogućstvu, što većem uzorku ili *masi*, s tim da veličina uzorka za dobijanje pouzdanih podataka nije najznačajniji faktor, nego je to njegova reprezentativnost. U kvantitativnoj metodologiji najčešće se upotrebljavaju ankete (u općem smislu) kao mjerni instrumenti, i formulišu se da bi bile prijemčive i razumljive prosječnom građaninu_građanki (stoga je npr. u našoj anketi korišten termin homoseksualne a ne LGBT osobe). Iako to često vodi u namjerno izostavljanje komplikovanijih pitanja i elaboracija, uprkos tome se dolazi do

3 v. Vujević, M. *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 127–128

4 U interpretaciji je korišten naziv *stav* zbog njegove česte upotrebe u društvenim istraživanjima.

značajnih pokazatelja koji daju uvid u prosječno stanje na terenu i strukturu određene pojave. Jer se anketama rjeđe ispituju znanja, a više mišljenja.

Određivanje nacрта kvantitativnog istraživanja zavisi, osim od problema istraživanja, i od njegovih ciljeva. U ovom slučaju, ciljevi su bili *deskriptivni* – dobijanje općeg uvida u ispitivano obilježje, ali i *kauzalni* – utvrđivanje obilježja koji utiču na ispitivano područje odnosno traganje između kojih obilježja postoje statistički značajne veze. U oba slučaja se pretpostavlja operacionalizacija pojma koji se odnosi na problem istraživanja. To se postiže ustanovljavanjem varijabli koje predstavljaju promjenljiva obilježja. Varijable su obilježja pojava a ne same pojave. No, ni same varijable niti odnosi između varijabli ne mogu se direktno ispitivati. Stoga varijable moraju imati empirijske korelate na koje se odnose, što znači da moraju predstavljati dio objektivne stvarnosti. Ove *dijelove objektivne stvarnosti* zovemo indikatorima ili pokazateljima a proces njihovog formulisanja operacionalizacijom. Naprimjer, ne možemo direktno istražiti varijablu *politička participacija* već ćemo je ispitati na osnovu indikatora kao što su praćenje političkih dešavanja, izlazak na izbore, članstvo u političkim strankama, članstvo i učešće u građanskim udruženjima, na protestnim okupljanjima i sl. Isto tako, ne možemo direktno ispitivati varijablu homofobija već je istražujemo kroz njene empirijske pokazatelje.

Varijable mogu biti zavisne, a to su obilježja koja nas najviše zanimaju, i nezavisne, obilježja za koja hipotetički pretpostavljamo da utiču na problem koji istražujemo. U ovom istraživanju zavisnu varijablu predstavljaju mnijenja ili habitualne orijentacije populacije o osobama homoseksualne orijentacije, dok nezavisne varijable predstavljaju sociodemografska obilježja kao što su starosna dob, spol, mjesto stanovanja, religioznost. Da bi se došlo do validne, sistematične i precizne naučne deskripcije kao i objašnjenja istraživanog problema pokušano je utvrditi statističke pokazatelje i veze između ovih zavisnih i nezavisnih varijabli. Također, posebno je izdvojena kao nezavisna varijabla oblik (ne)poznavanja LGBT osoba s ciljem testiranja hipoteze da poznanstva dovode do smanjenja homofobnih stavova.

2.

Korištena metodologija

U uvodnom smo se dijelu generalno osvrnuli na metodološke odrednice koje se tiču ispitivanja društvenih pojava. Pri tome smo upućivali i na samo istraživanje koje je provedeno radi približavanja apstraktnih naučnih pojmova.

METODOLOGIJA*	
Period istraživanja	Juni 2013
Tehnika prikupljanja podataka	Face-to-face omnibus istraživanje
Veličina uzorka	N=1010 sudionika
Metoda izbora domaćinstava	Slučajni izbor
Metoda izbora sudionika	Tehnika zadnjeg rođendana
Uzorak	Uzorak je reprezentativan na nivou BiH i entiteta za građane starije od 18 godina
Weight	Korišten je <i>weighting</i> prema spolu i godinama

*U izvještaju su komentarisane isključivo statistički značajne razlike.

Prilog br. 1: Metodologija istraživanja

Istraživanje javnog mnijenja u BiH na temu homofobije u bh. društvu provedeno je tokom juna mjeseca 2013. godine na reprezentativnom uzorku od 1010 ispitanika i ispitanica. Korišteni uzorak je bio slučajan višestratifikovan na osnovu etničke strukture teritorije BiH, regionalne pripadnosti (locirano 18 regija), veličine općine i tipa naselja, a bazu za njegovo formiranje su predstavljali podaci državne Agencije za statistiku o strukturi populacije.⁵

5 U BiH od 1991. nije bilo popisa stanovništva, pa je državna Agencija za statistiku kreirala generalnu i orijentacionu bazu podataka za strukturu stanovništva.

Da bi se dobili reprezentativni podaci, pri istraživanju je rađen *weighthe-ning*, tj. raspoređivanje prema spolu i godinama starosti. Ovakav uzorak daje maksimalnu grešku u zaključivanju koja je ispod $\pm 3\%$. Na osnovu gore navedenih stratuma, metodom slučajnog izbora birana su domaćinstva i individue a u slučaju da domaćinstvo ima više od jednog člana, radi obezbjeđivanja nepristrasnosti prilikom izbora u uzorak, korištena je tehnika zadnjeg rođendana.

Problem istraživanja predstavlja utvrđivanje stepena homofobije u bh. društvu, te je i zavisna varijabla stav građana_ki prema LGBT populaciji. Ciljevi istraživanja su saznajni i pragmatički. *Saznajni* su u trostrukom smislu: *deskriptivni* jer teže da daju opći uvid u stavove svih građana i građanki prema ispitivanoj populaciji; *klasifikacijski*, jer se težilo utvrditi kako o ispitivanom problemu razmišljaju različite kategorije stanovništva prema spolu, dobi, obrazovanju, tipu naselja i religioznosti; kao i *eksplanacijski* budući da se utvrđivala povezanost između stavova na osnovu određenih obilježja ispitanika. Radi njihovog utvrđivanja korišten je Z-test koji testira statističku značajnost razlike u stavovima između procenata (proporcija), a koji omogućava procjenu pouzdanosti parametra na osnovu logaritamske transformacije koeficijenta linearne korelacije – r koja se koristi za podatke koji potiču sa intervalne skale. Ona pretpostavlja normalnu distribuciju i , iako se rijetko sreće u istraživanjima javnog mnijenja, omogućava širi dijapazon i veću preciznost mjerenja.⁶ Također, ciljevi su i *pragmatički* jer teže da prepoznaju glavne probleme vezane za homofobiju na osnovu kojih će se vršiti različiti aktivistički oblici angažmana s ciljem potpore formiranju pozitivnih stavova prema LGBT populaciji.

Zavisnu varijablu u istraživanju predstavlja stepen homofobije u društvu, a njeni indikatori u ovom istraživanju su stepen senzibilizacije svijesti i poznavanje tematike, stepen socijalne distance prema LGBT osobama i otvorenost prema *coming outu* – što je pretočeno u konkretna pitanja koja odražavaju realne i konkretne društvene relacije i promišljanja. Mjerenje nezavisnih varijabli na osnovu navedenih indikatora izvršeno je putem ankete (u širem smislu) koja je sadržavala 18 pitanja (vidi prilog). U ovom slučaju korištena je *face to face* metoda ispitivanja (tzv. omnibus), gdje su anketari_ke radi izgradnje povjerenja relativno poznavali lokalnu sredinu u kojoj je vršeno anketiranje, a kontrola je obavljena uz pomoć kompjuterski asistiranih telefonskih intervjuja. Na osnovu navedene tehnike odabira u uzorak te rezultata odaziva na anketu, dobijena je sljedeća struktura ispitanika_ca kada je o sociodemografskim obilježjima riječ:

6 v. Upton, Graham & Cook, Ian, *Oxford Dictionary of Statistics*, Oxford University Press, Oxford, 2008 (Z chapter); Dragičević, Čedomir, *Statistika za psihologe*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2002, str. 183

GEOGRAFSKI I DEMOGRAFSKI PODACI O SUDIONICIMA

		N	%
Ukupno	Svi sudionici	1010	100.0
Entitet	FBIH	612	60.6
	RS	370	36.6
	BD	28	2.8
Tip naselja gdje je sudionik proveo većinu života	Grad	603	59.7
	Selo	407	40.3
	Muški	440	43.6
Spol	Ženski	569	56.3
	Drugi	1	.1
Godine	18-35	231	22.9
	36-50	223	22.1
	51-65	327	32.4
	66+	229	22.7
Obrazovanje	Osnovna škola ili manje	269	26.6
	Srednja/viša škola	598	59.2
	Fakultet	143	14.2
Osoba je religiozna	Da	766	75.8
	Ne	244	24.2

Prilog br. 2: Sociodemografska obilježja ispitanika_ca

3.

Opći rezultati istraživanja

Glavni nalazi

➤Više od polovine građana (57,3%) u BiH navodi da nemaju stav o tome koji je trenutno najveći problem sa kojim se homoseksualne osobe u BiH suočavaju. Među građanima koji imaju stav o ovom pitanju, najčešće je mišljenje da ovim osobama glavni problem predstavlja nerazumijevanje i odbacivanje okoline (15,4%).

➤97,3% građana u BiH nije upoznato sa tim kojim je zakonom regulisana zabrana različitog postupanja sa homoseksualnim osobama.

➤34,5% građana u BiH navode da im je prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude komšija, šef ili kolega na poslu, kao i blizak prijatelj, a 42,2% građana imaju suprotan stav o ovom pitanju, odnosno socijalnu distancu prema homoseksualnim osobama.

➤Prema rezultatima ovog istraživanja, našavši se u situaciji da saznaju da je njihovo dijete homoseksualna osoba, 70,4% građana bi pokušali vlastito dijete uvjeriti u to da je pogrešno biti homoseksualan, a manji bi dio građana (13,2%) prihvatio ili pružio podršku vlastitom djetetu u ovoj situaciji.

➤94,1% građana u BiH tvrde da ne bi vrijeđali homoseksualne osobe zbog njihove seksualne orijentacije, niti bi ih fizički napadali (95,3%) ni pasivno posmatrali nasilje nad njima (75,6%). 77,8% građana tvrdi da bi pružili pomoć osobama koje su žrtve napada zbog homoseksualne orijentacije.

➤73,4% građana u BiH lično ne poznaje osobe homoseksualne orijentacije.

➤74,0% građana u BiH nije prihvatljivo na ulici vidjeti dva muškarca kako se ljube. Također, više od polovine građana (59,5%) navodi da im je neprihvatljiva promjena spola, a 58,4% građana navodi da im nije prihvatljivo odijevanje i ponašanje poput osoba suprotnog spola. Nadalje, 56,5% građana vjeruje da se homoseksualnost treba liječiti. Suprotno tome, otprilike polovina (51,6%) iznosi stav da homoseksualne osobe treba tretirati jednako kao i sve druge ljude. Stavovi građana su podijeljeni kada je riječ o tome da li parodom ponosa osobe homoseksualne orijentacije samo provociraju ostale građane. Tako 32,4% smatra da parodom ponosa homoseksualne osobe provociraju ostale građane, a 32,7% građana ima suprotan stav o ovom pitanju.

➤Spol, dob, obrazovanje, kao i to da li je osoba provela većinu života u urbanom ili u ruralnom području, važni su prediktori stavova o osobama homoseksualne orijentacije. Pri tome, žene su otvorenije i imaju liberalnije stavove od muškaraca, kao i obrazovanije osobe u odnosu na manje obrazovane. Također, mlađe osobe su otvorenije i spremnije prihvatiti osobe homoseksualne orijentacije u odnosu na starije osobe. Stavovi o homoseksualnim osobama znatno su negativniji među osobama koje su većinu života provele u ruralnim područjima, u odnosu na osobe koje su većinom bile nastanjene u urbanim područjima.

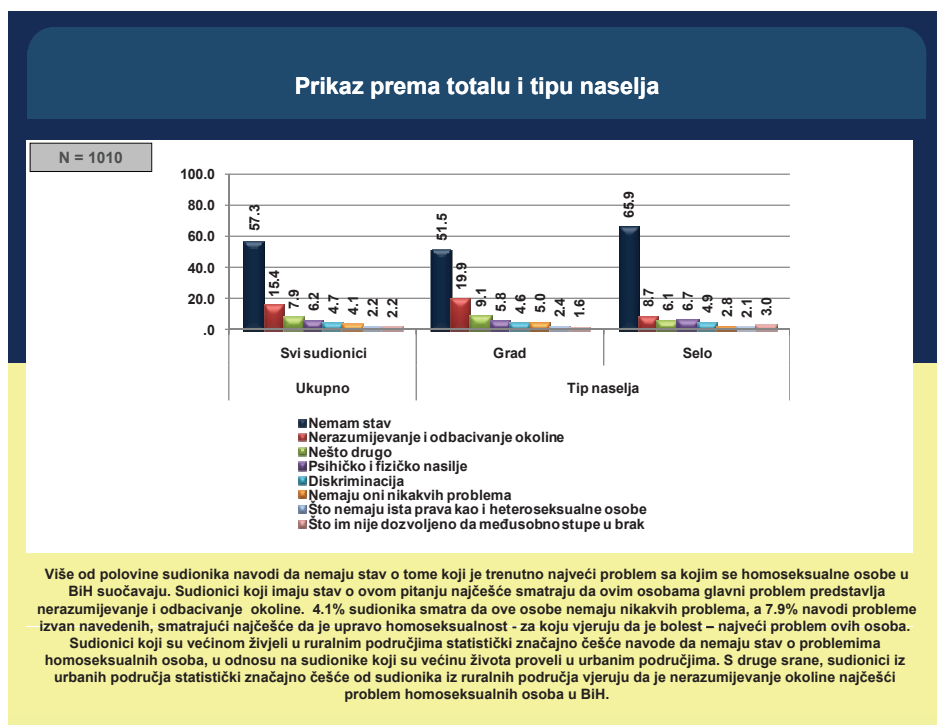
➤Rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da religioznost osobe nije naročito važan faktor kada je riječ o stavovima prema homoseksualnim osobama, već da su važniji demografski faktori poput spola, starosti, nivoa obrazovanja, te tipa naselja u kojem osoba obitava.

Prilog br. 3: Opći rezultati istraživanja

4.

Presjek generalne distribucije stavova bh. populacije: interpretacija rezultata prema postavljenom pitanju

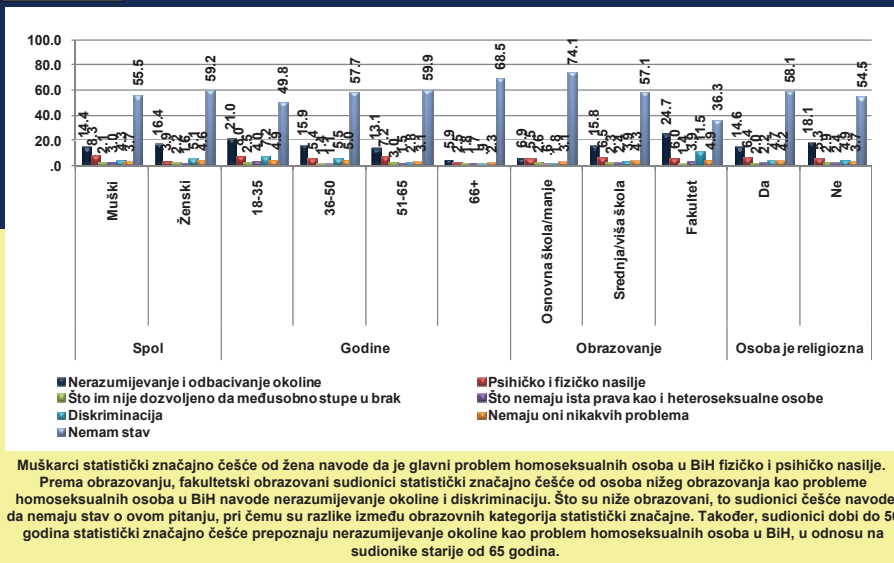
Po Vašem mišljenju, koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH?

Prilog br. 4: Rezultati odgovora prema totalu i tipu naselja na pitanje Po Vašem mišljenju, koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH?

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

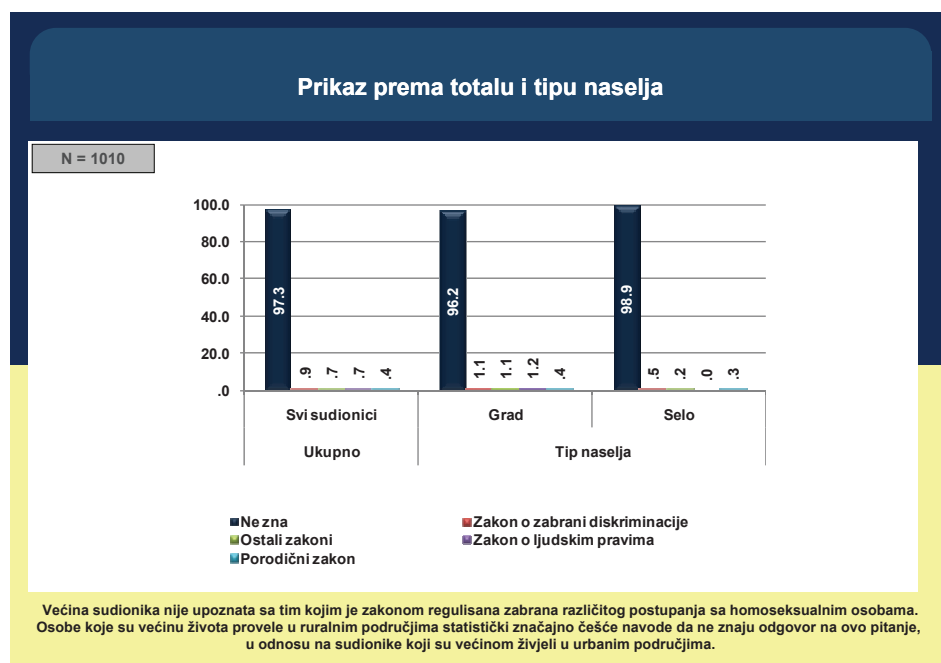

Prilog br. 5: Distribucija odgovora na pitanje Po Vašem mišljenju, koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH? prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

Kao što se iz dobijene distribucije odgovora na postavljeno pitanje vidi, 57,3 % ispitanika_ca uopće nema stav po tom pitanju. To implicira ili natpolovično izraženu ravnodušnost prema problemima i potrebama LGBT osoba u društvu, ili jednostavno znači da je, zbog malog broja *outovanih* LGBT osoba i činjenice da ova tematika nije dublje prodrla u društveno-politički *mainstream*, zapravo riječ o nepoznavanju i uopće nesusretanju sa problemima LGBT osoba. Također, imajući u vidu potrebe koje se mogu javiti kod ispitanika_ca da odaberu odgovore koji predstavljaju društveno poželjne oblike mišljenja i ponašanja, odabirom odgovora tipa „nemam stav“, „ne znam“, to se izbjegava, pogotovo ako imamo u vidu da je riječ o tematici koja se u BiH tek profilise a uz to je i dobrim dijelom tabuizirana te se sljedstveno i ne zna koji bi od ponuđenih odgovora mogao biti društveno poželjan. Zanimljivo je da znatno veći procenat ispitanika_ca koji imaju stav navodi da je nerazumijevanje i odbacivanje okoline (ukupno 15,4 %) izraženije kao problem nego psihičko i fizičko nasilje (6,2 %), ali se ovdje treba ograditi jer prva stavka u realnom životu može da prouzrokuje drugu. No, kako cilj nije bio utvrditi odnos između datih stavki već percepcije o njihovoj prisutnosti, ova upitanost nam

ovdje nije od značaja. Diskriminacija se kao problem navodi u 4,7 % slučajeva, a nemanje jednakih prava u 2,2 %. Ova dva pojma su prilično homologna budući da diskriminacija znači nejednako tretiranje osoba na osnovu *zabranjenih* karakteristika, no kako je riječ o aktuelnom i prenapućenom terminu, posljedično je bila nešto veća opredijeljenost za njega. Najmanji procenat se opredijelio za odgovor što im nije omogućeno da stupe u brak. Iako ovaj odgovor spada u pitanja ljudskih prava, izdvojen je kao poseban zbog kontroverzi koje izaziva ne samo na Balkanu već i u demokratskim, zapadnim zemljama. Da je ova tema još uvijek svojevrsan tabu u našem društvu ukazuje mali broj ispitanika_ca koji se opredijelio za ovaj odgovor – ukupno 2,2%. Da LGBT osobe nemaju nikakvih problema smatra 4,1 % ispitanika_ca,, što ukazuje na nizak stupanj osviještenosti i senzibiliranosti pogotovo ako imamo u vidu da, kao što je već istaknuto, 57,3% anketiranih nema stav po tom pitanju.

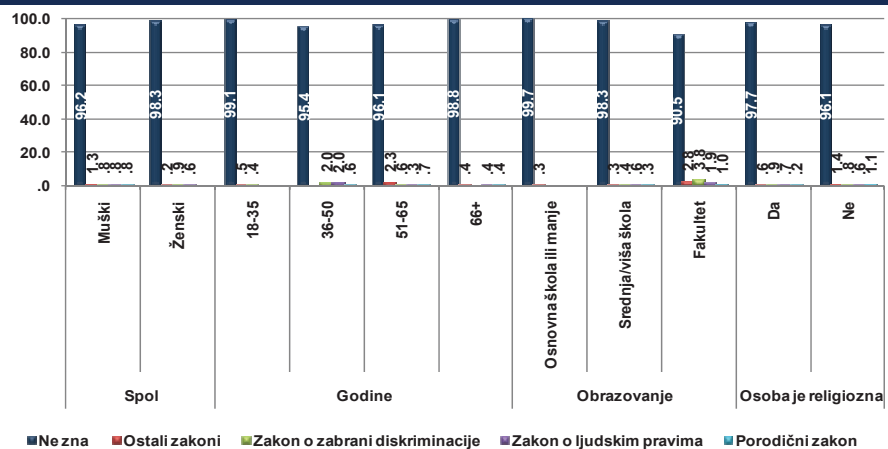
Kojim zakonom se reguliše zabrana različitog postupanja prema homoseksualnim osobama?

Prilog br. 6: Rezultati odgovora prema totalu i tipu naselja na pitanje Kojim zakonom se reguliše zabrana različitog postupanja prema homoseksualnim osobama?

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Žene statistički značajno češće od muškaraca navode da ne znaju kojim je zakonom regulisana zabrana različitog postupanja sa homoseksualnim osobama, kao i sudionici bez formalnog obrazovanja, oni koji su završili osnovnu, srednju ili višu školu, u odnosu na fakultetski obrazovane sudionike.

Prilog br. 7: Distribucija odgovora na pitanje Kojim zakonom se reguliše zabrana različitog postupanja prema homoseksualnim osobama? prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

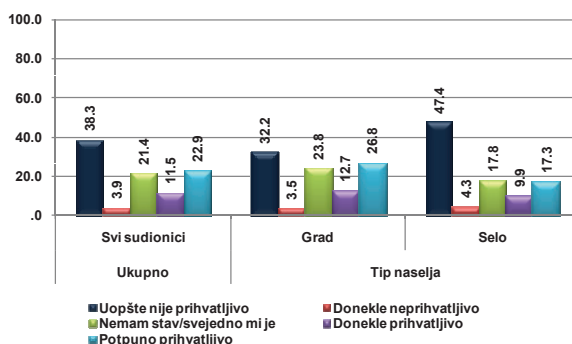
Dobijeni odgovori su, eufemistički rečeno, više nego problematični. Čak 97,3 % ispitanika_ca nije znalo da odgovori na postavljeno pitanje. Jedan od uzroka leži u činjenici da je pitanje bilo otvorenog tipa te je time zahtijevalo i aktivniju ulogu i veći stepen promišljanja samih ispitanika_ca. I dalje, tačan odgovor je *Zakon o zabrani diskriminacije*, ali je riječ o zakonu i uopće konstrukciji koja predstavlja svojevrsnu novinu u novim demokratijama i postsocijalističkim društvima. Nedovoljna upoznatost sa ovim zakonom prepoznata je i u drugim istraživanjima.⁷ Sljedstveno tome, samo 0,9 % ispitanika je dopisalo ovaj odgovor, 0,7 % dopisalo je zakon o ljudskim pravima – što je problematična formulacija budući da postoje deklaracije o ljudskim pravima koje se pretaču u pojedine zakonske okvire. I ovo ukazuje na slabo poznavanje terminologije u vezi sa ljudskim pravima kod generalne populacije. Za odgovor porodični zakon opredijelilo se 0,4 % ispitanika_ca, a 0,7 % je navodilo različite zakone koje je teško sumarno prikazati.

⁷ Zanimljivo je da je nedovoljno poznavanje locirano i kod nekih nevladinih organizacija kojima se građani_ke obraćaju za pomoć u slučaju diskriminacije. V. Helsinški komitet za ljudska prava BiH, *Zakon o zabrani diskriminacije. Monitoring prakse*, Sarajevo, 2012, str. 12

Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude komšija?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

N = 1010

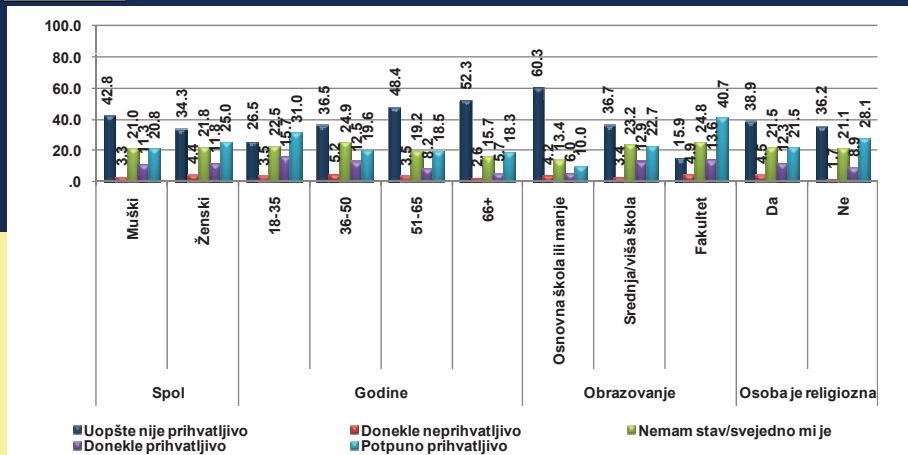

Sudionici najčešće navode da im nije prihvatljivo (uopšte ili donekle) da im homoseksualna osoba bude komšija. Nešto više od trećine sudionika navodi da im je spomenuto donekle ili potpuno prihvatljivo. Sudionici koji su većinu života proveli u ruralnom području statistički značajno češće u odnosu na sudionike koji su većinu života proveli u urbanom području navode da im nije prihvatljivo da im homoseksualne osobe budu komšije. S druge strane, sudionici iz gradskih područja statistički značajno češće u odnosu na sudionike koji su većinom živjeli u ruralnim područjima sela navode da im je spomenuto prihvatljivo, kao i da im je svejedno.

*Prilog br. 8: Distribucija odgovora na pitanje **Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude komšija?** prema totalu i tipu naselja*

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Muškarci statistički značajno češće od žena navode da im uopšte nije prihvatljivo imati homoseksualnu osobu za komšiju. Najmadi sudionici najotvoreniji su kada je riječ o ovom pitanju – oni statistički značajno češće od starijih sudionika navode da im je to potpuno prihvatljivo. Što su stariji, to su sudionici češće mišljenja da im spomenuto uopšte nije prihvatljivo. Prema obrazovanju, što su obrazovaniji to je sudionicima češće prihvatljivo imati homoseksualne osobe za komšije. Imati za komšije homoseksualne osobe je statistički značajno češće potpuno prihvatljivo nereligioznim u odnosu na religiozne osobe.

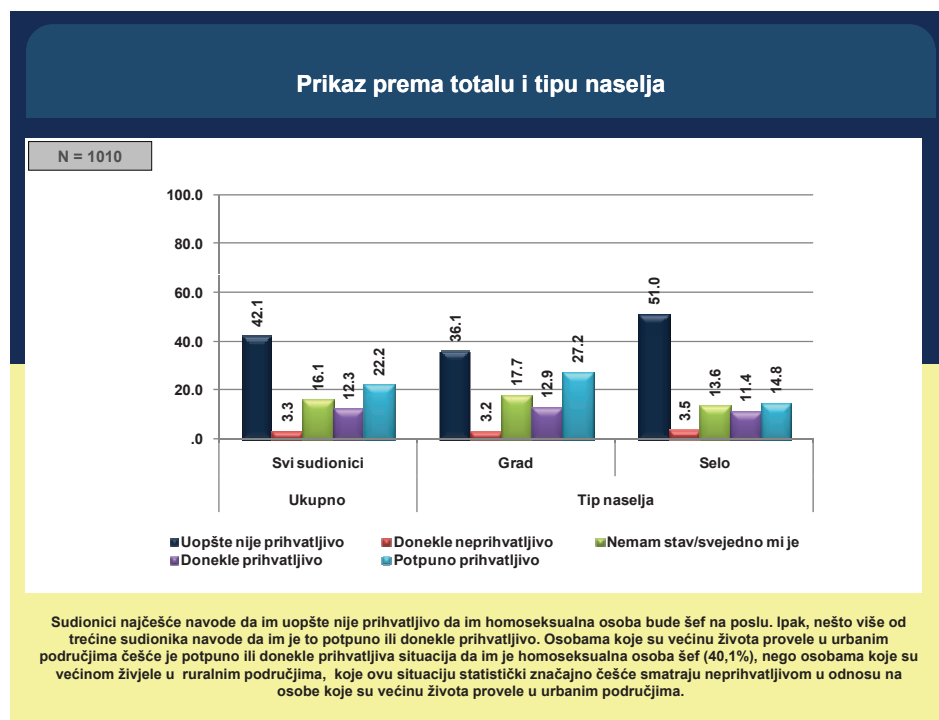
Prilog br. 9: Distribucija odgovora na pitanje Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude komšija? prema spolu, dobi, stepenu obrazovanja i religioznosti

Ovo pitanje je predstavljalo i uvod u pitanja koja slijede a koja teže da mjere stepen prihvaćenosti / socijalne distance prema LGBT populaciji. Za čak 42,2 % ispitanika_ka ovo nije prihvatljiva situacija (za 38,3 % uopće, a 3,9 % donekle). To je vjerovatno posljedica činjenice da komšiluk na ovim prostorima ne predstavlja labav pa ni površan društveni odnos, već često implicira dublje socijalne interakcije i nerijetko zadiranje i u sferu privatnosti a što je, po mnijenju *običnih* ljudi, zbog vladajuće paradigme o potrebi zadržavanja ove orijentacije u strogo čuvanom rezervatu redukcionistički pojmljene privatnosti, najbolje pa i najbezbolnije izbjeći kada se radi o LGBT osobama. Također, implicitno predstavlja i odraz uvriježenih stereotipija i predrasuda da LGBT osobe teže da nametnu svoj stil života drugima⁸ te je sljedstveno bolje držati ih podalje iz društvenog vido-kruga i komšijskih odnosa. Za odgovor *svejedno mi je* opredijelilo se 21,4 %, što se može tumačiti ili kao pozitivan stav u smislu da svako ima pravo na svoj način

8 Banović, D., Vasić, V., *Seksualna orijentacija i rodni identitet. Pravo i praksa u BiH*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013, str. 32

života ili pak kao odraz otuđenja od bližnjeg i odraz *socijalne anomije*. Utješno je da je za trećinu ispitanika ova situacija prihvatljiva, donekle ili u potpunosti (11,5 % odn. 22,9 %), mada ne treba previdjeti da i odgovor *donekle* implicira kako postoji neki oblik uslovljenosti da bi se LGBT osobe prihvatile kao komšije.

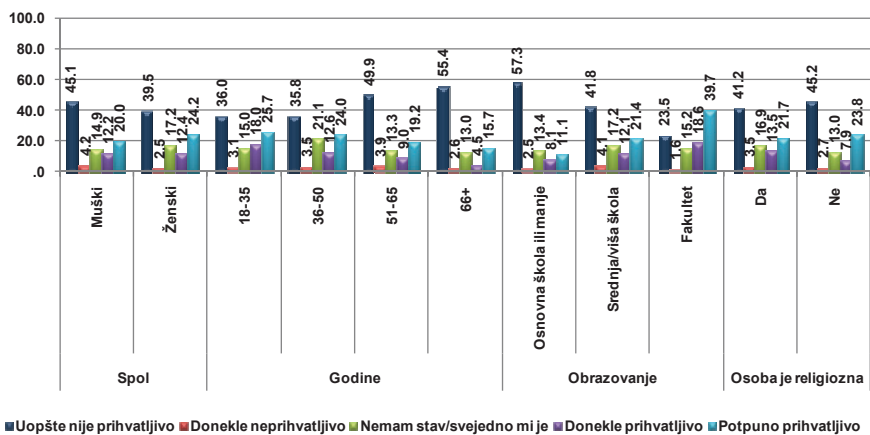
Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude šef na poslu?

Prilog br. 10: Distribucija odgovora na pitanje Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude šef na poslu? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

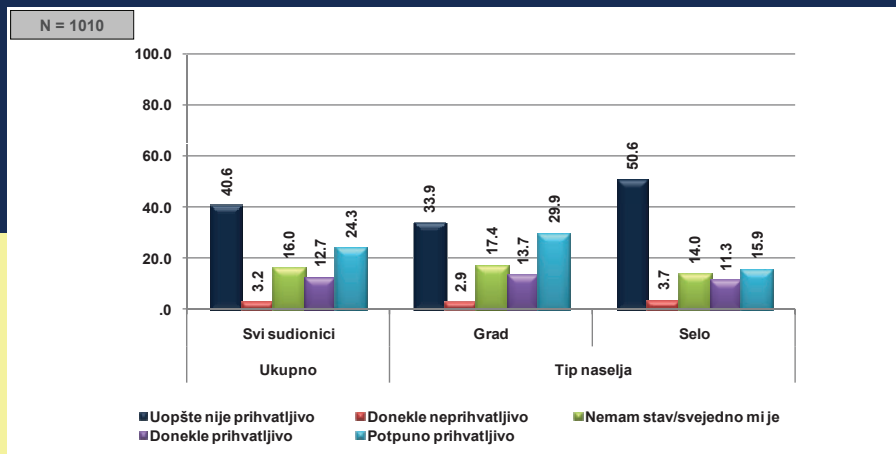
Muškarci su skloniji od žena navesti da im je situacija u kojoj bi im homoseksualna osoba bila šef na poslu neprihvatljiva. Prema dobi, sudionici stariji od 50 godina statistički značajno češće od mlađih sudionika navode da im uopšte nije prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude šef na poslu. Također, što su manje obrazovani sudionici češće navode da im je spomenuta situacija potpuno neprihvatljiva, a što su obrazovaniji to su skloniji tvrditi da im je potpuno prihvatljiva.

Prilog br. 11: Distribucija odgovora na pitanje Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude šef na poslu? prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Za čak 45,4 % ispitanika_ica ovo nije prihvatljiva situacija. Ovdje je uočen, generalno gledano, nešto veći stepen socijalne distance u odnosu na prethodnu društvenu interakciju. Ravnodušnost je izrazilo 16,1 % ispitanika_ica, dok je za 12,3 % odn. 22,2 % njih ovo donekle / apsolutno prihvatljivo. Zabrinjavajuće je da skoro polovina ispitivanih ne bi mogla prihvatiti činjenicu da je LGBT osoba više pozicionirana u profesionalnoj hijerarhiji, što ukazuje na to da je u bh. društvu manje bitna profesionalnost u radu i obavljanju profesionalnih dužnosti od ličnih obilježja koja sa profesionalnošću nemaju nikakve veze (kao što su, pored seksualne orijentacije, spol, dob, pripadnost određenoj etničkoj zajednici i sl.). Iako su profesionalni odnosi normirani pravilima koja su apstraktna i ne baziraju se na emotivnim odnosima, u BiH to izgleda generalno nije slučaj te je dobijen veći stupanj socijalne distance u ovom segmentu nego u prethodnom. Naravno, treba podvući da nešto više od trećine ispitanika_ica u tome ne vidi problem, a što nije zanemarljiva brojka.

Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude kolega na poslu?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

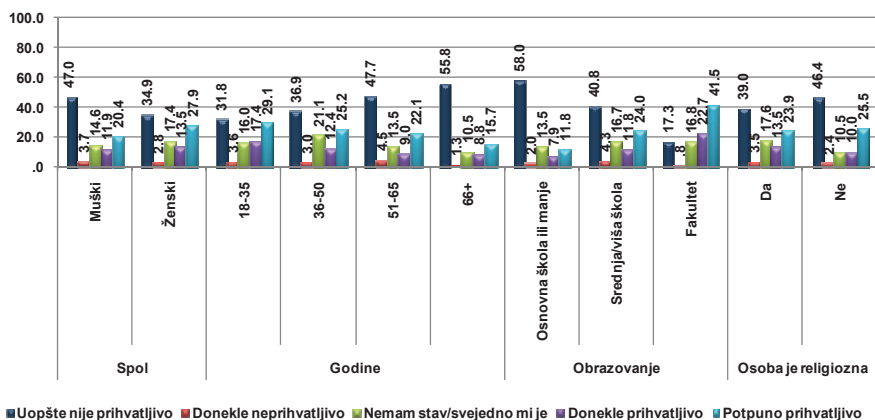

Nešto više od trećine sudionika navode da im je potpuno ili donekle prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude kolega na poslu. Sudionici su još češće skloni iznijeti suprotan stav – da im je spomenuta situacija neprihvatljiva. Sudionici koji su većinu života obitavali u ruralnim područjima su statistički značajno češće skloni navesti da im je neprihvatljivo da im je kolega na poslu homoseksualna osoba, u odnosu na osobe iz urbanih područja, koje su značajno sklonije tvrditi da im je ova situacija prihvatljiva.

*Prilog br. 12: Distribucija odgovora na pitanje **Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude kolega na poslu?** prema totalu i tipu naselja.*

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Dok je muškarcima statistički značajno češće neprihvatljivo da im je kolega na poslu homoseksualna osoba, žene statistički značajno češće od muškaraca iznose suprotan stav o ovom pitanju. Osobama starijim od 50 godina je spomenuta situacija češće neprihvatljiva nego mladima, koji su spremniji prihvatiti homoseksualne osobe kao kolege na poslu. Što su obrazovaniji, to češće sudionici navode da im je spomenuta situacija prihvatljiva, dok manje obrazovane osobe češće iznose suprotan stav. Također, nereligiozne osobe statistički značajno češće od religioznih navode da im uopšte nije prihvatljivo da im je homoseksualna osoba kolega na poslu, a religiozne osobe statistički značajno češće od nereligioznih navode da im je svejedno kada je riječ o ovom pitanju.

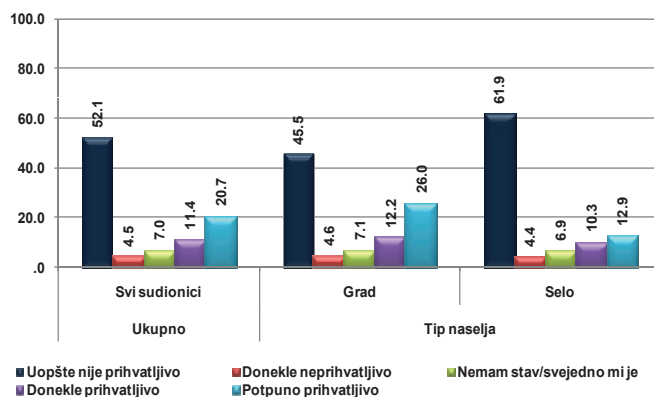
Prilog br. 13: Distribucija odgovora na pitanje Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude kolega? prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Posmatrajući rezultate *en general*, odgovori samo malo variraju u odnosu na prethodno pitanje, iako je socijalna distanca nešto manja: za 43,8 % ispitanih je neprihvatljivo (uopće ili donekle) da im homoseksualna osoba bude kolega na poslu. No, može se reći da kao što se ne prihvata viša profesionalna pozicioniranost LGBT osobe, teško se prihvata, iako u manjoj mjeri, i jednaka pozicioniranost budući da kolegijalnost na poslu podrazumijeva različite i sadržajne oblike društvene interakcije za vrijeme obavljanja radnih dužnosti. Ravnodušnost je izrazilo 16 % ispitanika, a ukupna prihvaćenost od 37 % (za 12,7 % donekle prihvatljivo, a za 24,3 % potpuno prihvatljivo) pokazuje da se LGBT osobe nešto više prihvataju kao kolege na poslu nego šefovi, jer ovo pitanje podrazumijeva jednak status u radnom odnosu. Kao i u prethodnom pitanju, i ovdje treba podvući da više od trećine ispitanika u tome ne vidi problem, a što nije zanemarljiva brojka jer ukazuje da netolerancija / distanca prema LGBT osobama nije toliko rasprostranjena kako se često misli.

Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude blizak prijatelj?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

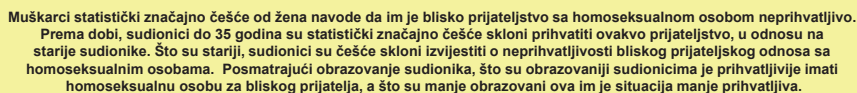
N = 1010

Nešto više od polovine sudionika navode da im uopšte nije prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude blizak prijatelj. Ipak, gotovo je trećini sudionika ovakav odnos potpuno ili donekle prihvatljiv. Osobe koje su većinu života provele u ruralnim područjima značajno češće od sudionika koji su većinu života proveli u urbanim područjima navode da im prijateljstvo sa homoseksualnom osobom nije prihvatljivo.

*Prilog br. 14: Distribucija odgovora na pitanje **Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude blizak prijatelj?** prema totalu i tipu naselja*

N = 1010

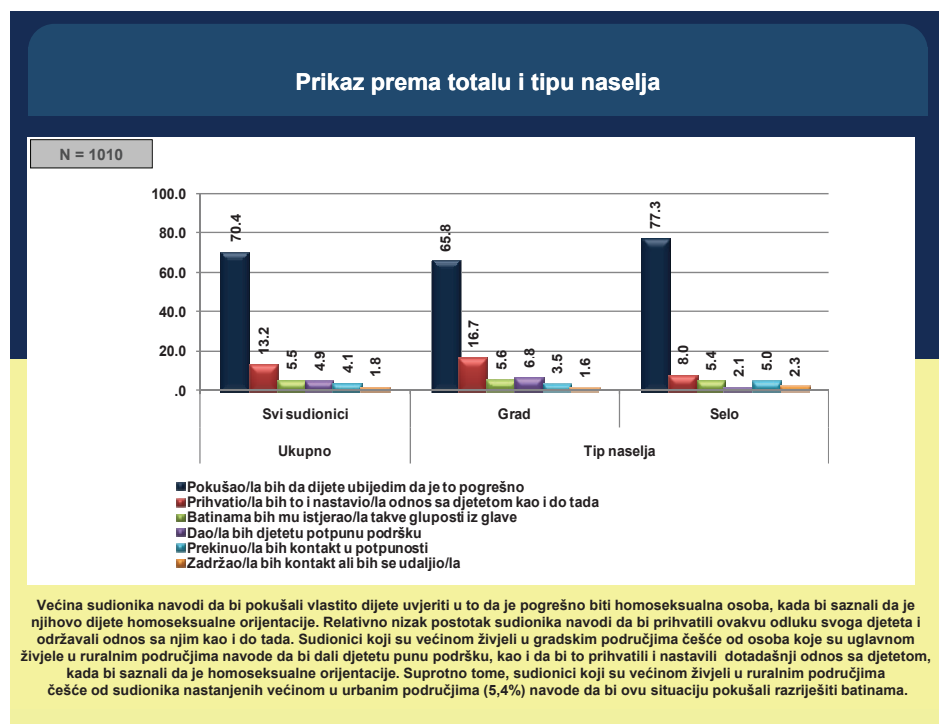

Ovdje je dobijen najveći stepen socijalne distance, budući da se 52,1 % ispitanika_ca opredijelilo za kategorički odgovor da im to uopće nije prihvatljivo, a njih 4,5 % za *donekle neprihvatljivo*. Ravnodušnost je ovdje više nego natpolovično manja u odnosu na prethodna dva pitanja i iznosi 7 %. Za 31,47 % ispitanika_ca je to prihvatljivo (u 11,4 % slučajeva donekle, a 20,7 % potpuno prihvatljivo). Imajući u vidu da je prijateljstvo odnos koji se gradi i u koji se uključuje gotovo cjelokupna ličnost, zbog animoziteta koji je u društvu prisutan prema LGBT osobama, ne čudi da se blisko prijateljstvo sa LGBT osobom posmatra kao problematičnije u odnosu na prethodno opisane oblike društvene interakcije.

Na osnovu odgovora na prethodna pitanja kojima se razmatra socijalna distanca, može se zaključiti da su LGBT osobe najmanje prihvaćene / prihvatljive kao prijatelji, potom kao šefovi na poslu, zatim kao radne kolege i na kraju kao komšije. Iako se po skali socijalne distance komšijski odnos posmatra kao socijalno bliži u odnosu na poslovne odnose, te se tu dobijaju i veći stepeni

socijalne distance prema određenoj grupi koja je u društvu odbačena, u slučaju našeg istraživanja to nije bio slučaj. To je vjerovatno posljedica činjenice da se komšijski odnosi mogu dijelom izbjeći, dok poslovni odnosi podrazumijevaju svakodnevnu interakciju tokom radne sedmice i svojevrsnu etiku kolegijalnosti.

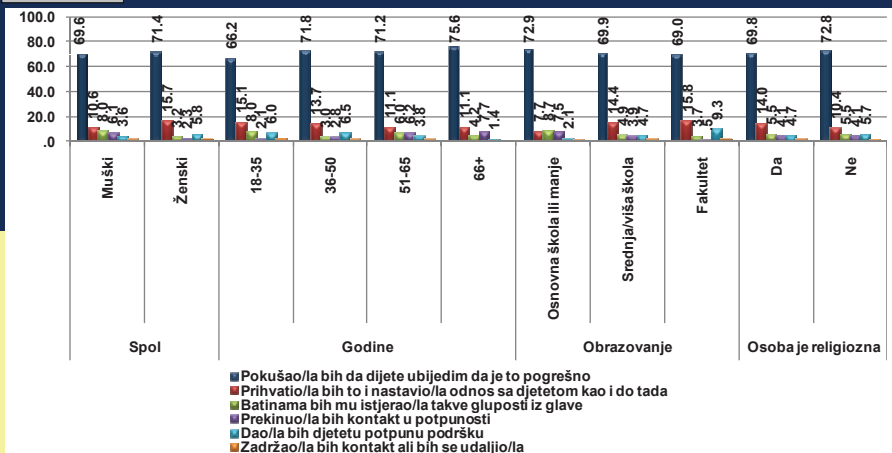
Da saznate da Vam je dijete homoseksualna osoba kako biste najprije reagovali?

Prilog br. 16: Distribucija odgovora na pitanje Da saznate da Vam je dijete homoseksualna osoba kako biste najprije reagovali? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

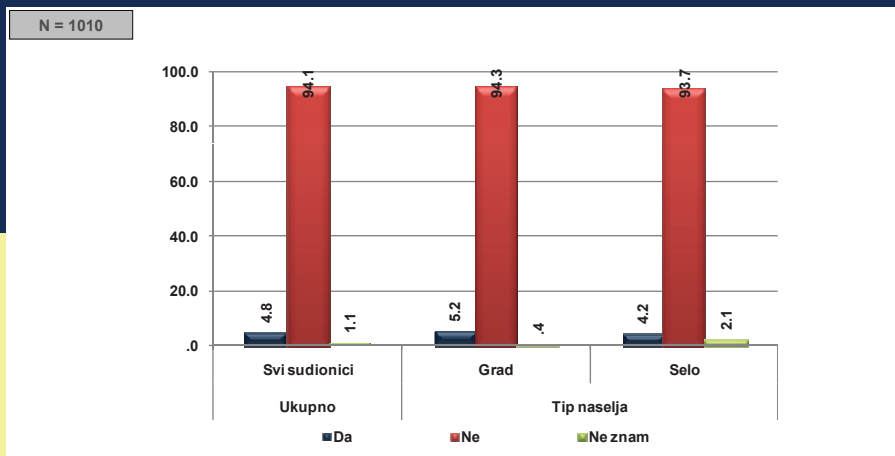
Muškarci statistički značajno češće od žena spominju prekid odnosa i batine u vezi sa situacijom kada bi saznali da je njihovo dijete homoseksualna osoba. S druge strane, žene češće od muškaraca navode da bi prihvatile izbor svoga djeteta i nastavile dotadašnji odnos sa njim. Osobe koje su završile srednju školu i obrazovanje su statistički značajno češće od osoba nižeg obrazovanja tvrdile da bi prihvatile izbor svoga djeteta i nastavile odnos sa njim, u spomenutoj situaciji.

Prilog br. 17: Distribucija odgovora na pitanje Da saznate da Vam je dijete homoseksualna osoba kako biste najprije reagovali? prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

Pitanje je postavljeno kao hipotetičko ali to ne umanjuje njegovu vrijednost budući da je odnos roditelj–dijete jedan od najdugotrajnijih i najkompleksnijih te se roditelji zbog svoje emocionalne vezanosti za vlastito dijete lako mogu zamisliti u takvoj situaciji. Kompleksnost ovog odnosa se jasno očitava i iz dobijenih distribucija odgovora na postavljeno pitanje. Samo 4,1 % ispitanika_{ca}, uslovno rečeno, u potpunosti bi prekinulo kontakt sa djetetom, a 1,8 % bi zadržalo kontakt ali bi se udaljilo. Batinama bi 5,5 % pokušalo *riješiti problem*. Situaciju bi 13,2 % prihvatilo i nastavilo odnos sa djetetom kao do tada, a 4,9 % bi mu dalo punu podršku. Ubjedljivo najveći broj anketiranih bi pokušao ubijediti dijete da je to pogrešno – ukupno 70,4 %. Iz navedenih procenata se jasno vidi neprihvaćenost drugačije seksualne orijentacije u društvu, koja se posebno usložnjava u kontekstu porodičnih odnosa kao dubljih i emotivnijih, kao i pokušaj roditelja, realnih ili potencijalnih, da izbalansiraju odbacivanje LGBT tema iz svog porodičnog miljea, a da u isto vrijeme insistiraju na održavanju odnosa različitim taktikama – najčešće ubjeđivanjem, potom prihvatanjem, podrškom a na kraju i batinama.

Da li biste ikad vrijeđali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

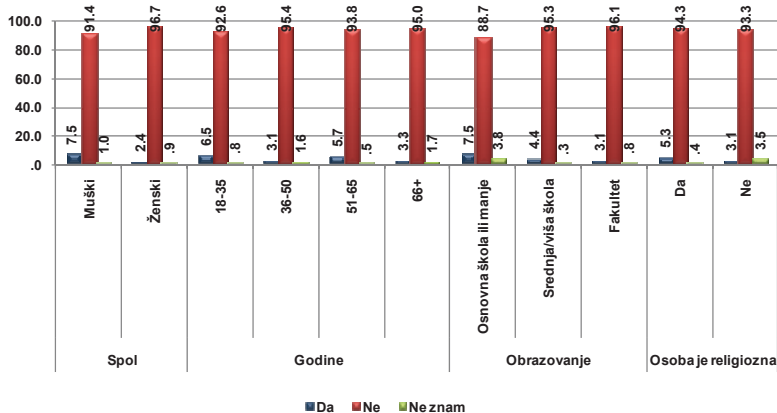

Većina sudionika navodi da nikada ne bi vrijeđali nekoga na osnovu njegove stvarne ili navodne homoseksualne orijentacije. Kada je riječ o ovom pitanju, nisu utvrđene statistički značajne razlike između sudionika koji su većinu života proveli u urbanim područjima i onih koji su većinom živjeli u ruralnim područjima.

Prilog br. 18: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikad vrijeđali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

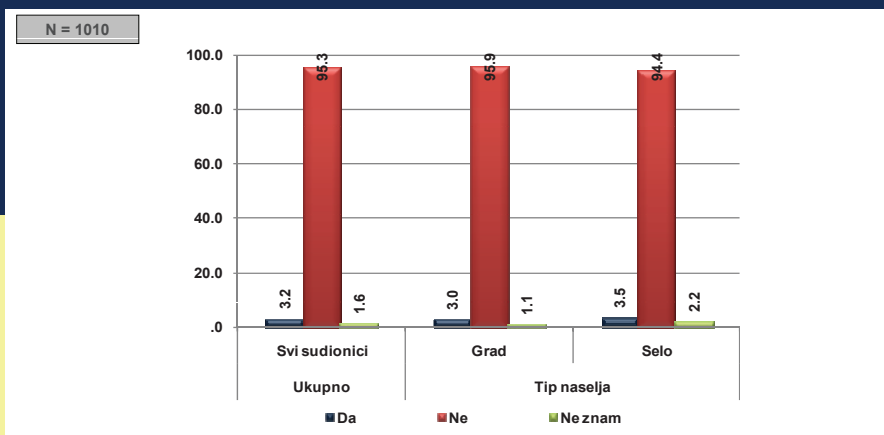
Muškarci češće od žena navode da bi bili spremni vrijeđati ljude na osnovu stvarne ili navodne homoseksualne orijentacije, dok žene češće od muškaraca iznose suprotan stav o ovom pitanju. Osobe koje su završile srednje obrazovanje i obrazovanije osobe značajno češće od osoba nižeg obrazovanja navode da ne bi vrijeđali ljude na spomenutoj osnovi.

Prilog br. 19: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikad vrijeđali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema spolu, dobi, stepenu obrazovanja i religioznosti

Sljedeća grupa pitanja je izrazito naglašavala akcionu komponentu koja je bitna dimenzija stavova / habitualnih mišljenja. Na pitanje *Da li biste ikad vrijeđali neku osobu zbog njegove navodne ili stvarne homoseksualne orijentacije* dobijeni su ohrabrujući odgovori. Gotovo svi ispitanici_e, njih 94,1 % naveli su da ne bi, 4,8 % da bi, a 1,1 % da ne zna da li bi se upustilo u takav jedan čin. Zbog činjenice da se radi o hipotetičkom pitanju, a koje je tako postavljeno zbog malog broja *outovanih* LGBT osoba u društvu i činjenice da se broj ljudi koji je imao dodira sa ovom populacijom u BiH mjeri u promilima, ne slijedi da bi se veliki broj zaista tako i ponašao u nekoj konkretnoj situaciji, no dalja elaboracija dobijenih odgovora vodila bi u još veće hipotetičke situacije.

Da li biste ikada fizički napali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

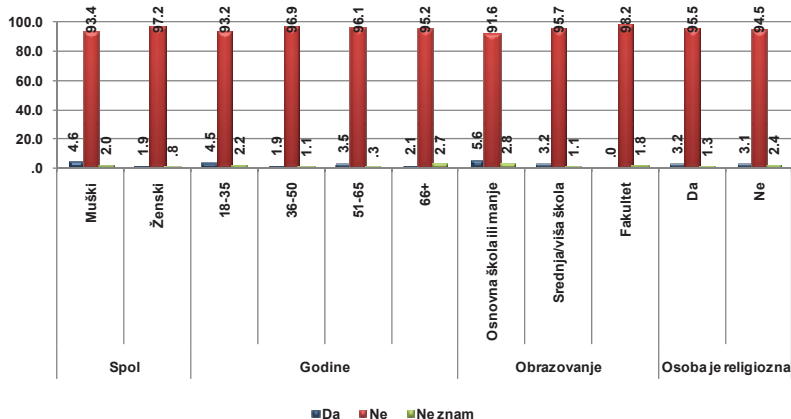

Relativno nizak procenat sudionika navodi da su spremni fizički napasti nekoga zbog stvarne ili navodne homoseksualne orijentacije te osobe. Sudionici koji su većinu života proveli u urbanim područjima ne razlikuju se statistički značajno od sudionika koji su većinom živjeli u ruralnim područjima u odgovorima na ovo pitanje.

Prilog br. 20: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada fizički napali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Muškarci statistički značajno češće od žena navode da bi mogli fizički napasti nekoga samo zbog toga što je homoseksualne orijentacije. Prema obrazovanju, fakultetski obrazovane osobe značajno češće od osoba koje su završile samo osnovnu školu i osoba bez formalnog obrazovanja navode da ne bi fizički napadale spomenute osobe.

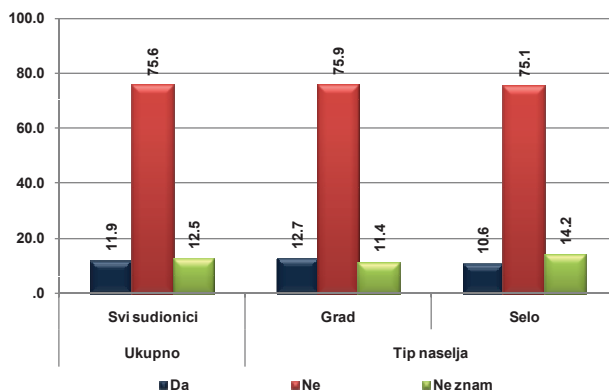
Prilog br. 21: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada fizički napali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

I na pitanje *Da li biste ikad fizički napali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije* dobijene su slične distribucije frekvencija, s tim da je odrični odgovor zaokružio nešto veći procenat – 95,3. Također, nešto manji procenat bi upotrijebio fizičko nasilje – 3,2 % nego verbalno koje je ispitivano u prethodnom pitanju, a nešto veći broj – ukupno 1,6 % se nije izjasnio. Ovo ukazuje da generalno ogromna većina građana i građanki ne odobrava verbalno i fizičko nasilje prema LGBT osobama, što je indikator da su prisutni rudimenti bar nekog oblika tolerancije prema ovoj populaciji.

Da li biste ikada pasivno promatrali nasilje nad nekom osobom zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

N = 1010

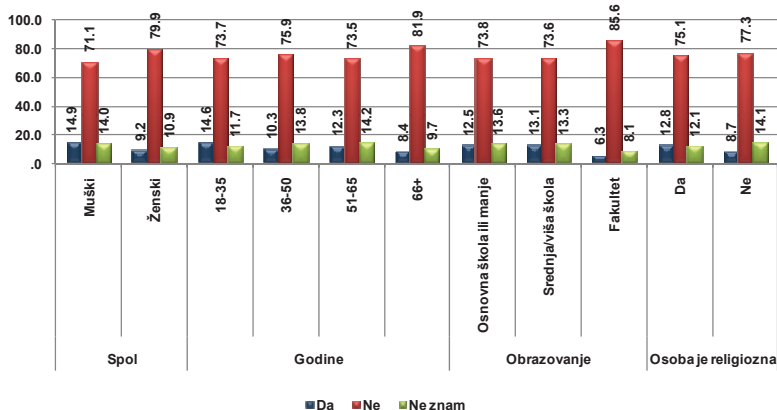

Većina sudionika navodi da ne bi pasivno promatrala nasilje nad nekom osobom samo zato što je riječ o osobi homoseksualne orijentacije. Značajne razlike prema tipu naselja u kojem je osoba provela većinu života nisu utvrđene kada je riječ o ovom pitanju.

Prilog br. 22: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada pasivno promatrali nasilje nad nekom osobom zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

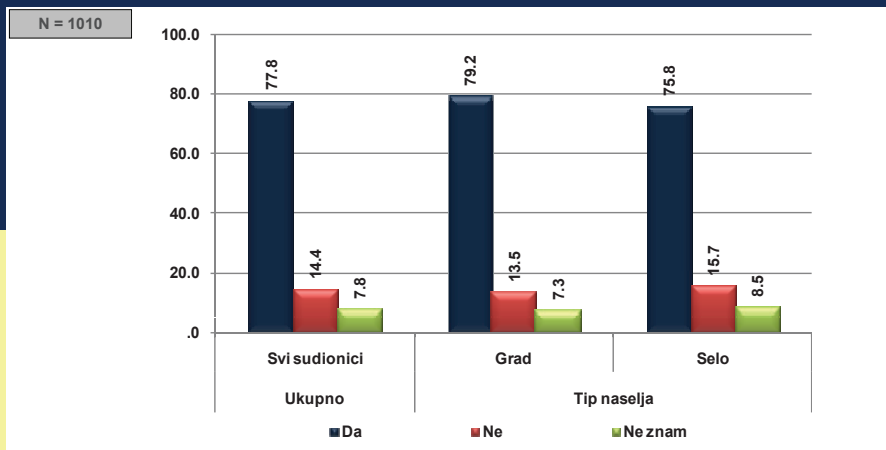
Muškarci su češće od žena spremni pasivno posmatrati nasilje nad osobom uzrokovano time što je ta osoba homoseksualne orijentacije. Fakultetski obrazovane osobe su manje spremne pasivno posmatrati i uskratiti pomoć osobama koje su izložene nasilju zbog homoseksualne orijentacije, u odnosu na osobe nižeg obrazovanja.

Prilog br. 23: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada pasivno promatrali nasilje nad nekom osobom zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije? prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Sljedeće pitanje se također odnosilo na problem nasilja nad LGBT osobama: kako bi se postavili u situaciji kad bi svjedočili nasilju. Da ne bi pasivno posmatralo nasilje, navelo je 75,6 % ispitanih, što je faktički 20 % manji broj slučajeva u odnosu na dva prethodna pitanja u kojima su anketirane osobe (potencijalni) počinio verbalnog / fizičkog nasilja. Također, iz formulacije pitanja ali i odgovora ne vidi se jasno značenje toga „ne bi“ (može implicirati da bi se i sami aktivno uključili u nasilje), no imajući u vidu da je nasilje odbačeno u prethodna dva pitanja prije se može reći da bi se umiješali da zaštite žrtvu nasilja. Za pasivnost se u takvoj situaciji opredijelilo 11,9 % ispitanih, dok 12,5 % ne zna kako bi reagovalo, iz čega slijedi da faktički ¼ ispitanih pokazuje oblike ravnodušnosti prema nasilju nad homoseksualnim osobama kad ga vrši *neko drugi*.

Da li biste ikada pružili pomoć žrtvi u situaciji nasilja zbog navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije te osobe?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

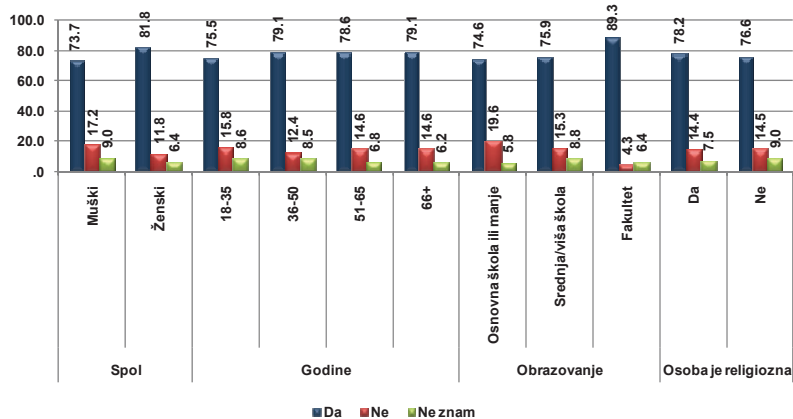

Većina sudionika navodi da bi pomogli osobi koja je bila izložena nasilju zbog vlastite homoseksualne orijentacije. Razlike prema tipu nasilja u kojem je osoba provela većinu života nisu utvrđene kada je riječ o ovom pitanju.

Prilog br. 24: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada pružili pomoć žrtvi u situaciji nasilja zbog navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije te osobe? prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

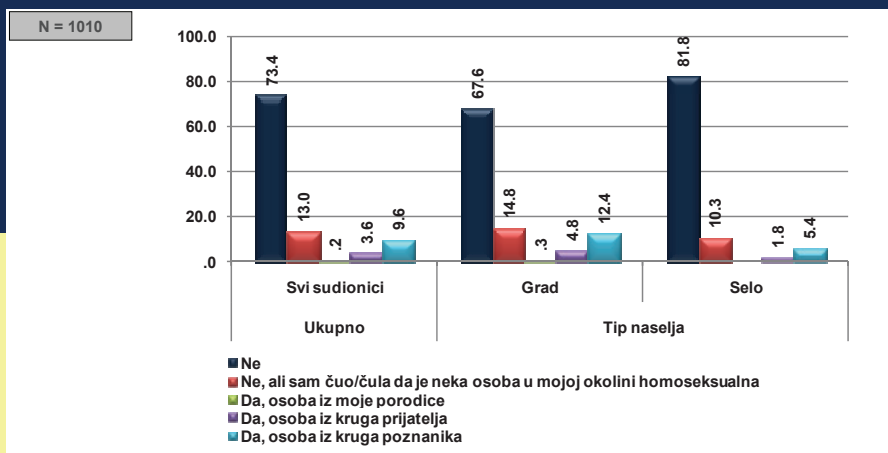
Žene češće od muškaraca navode da bi pomogle osobama koje su žrtve nasilja zbog homoseksualne orijentacije. Isto značajno češće tvrde i fakultetski obrazovani sudionici u odnosu na sudionike nižeg obrazovanja.

Prilog br. 25: Distribucija odgovora na pitanje Da li biste ikada pružili pomoć žrtvi u situaciji nasilja zbog navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije te osobe? prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Isto se izvodi i iz sljedećeg pitanja, gdje je 77,8 % izjavilo da bi pružilo pomoć, 14,4 % da ne, dok 7,8 % da ne zna.

Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?

Prikaz prema totalu i tipu naselja

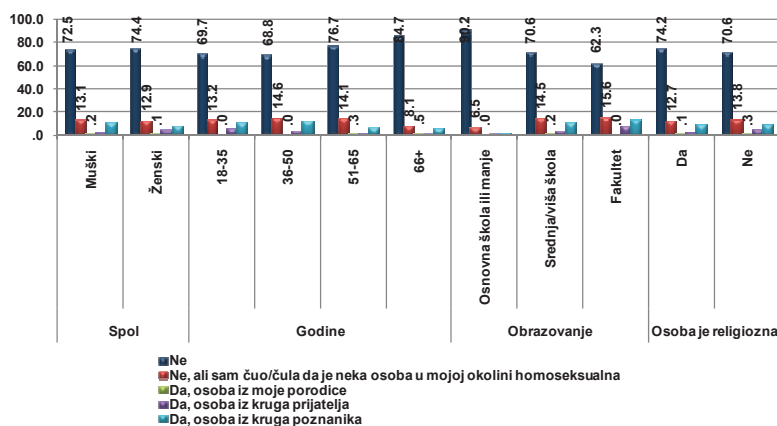

Većina sudionika lično ne poznaje homoseksualne osobe. Sudionici koji su većinu života proveli u gradskim područjima češće navode da poznaju homoseksualne osobe nego sudionici koji su većinu života obitavali u ruralnim područjima.

Prilog br. 26: Distribucija odgovora na pitanje *Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?* prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Sudionici stariji od 65 godina češće od mlađih sudionika navode da ne poznaju osobe homoseksualne orijentacije. Isti je slučaj i sa osobama bez formalnog obrazovanja i osobama koje su završile samo osnovnu školu, u odnosu na obrazovanje osobe.

Prilog br. 27: Distribucija odgovora na pitanje *Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?* prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

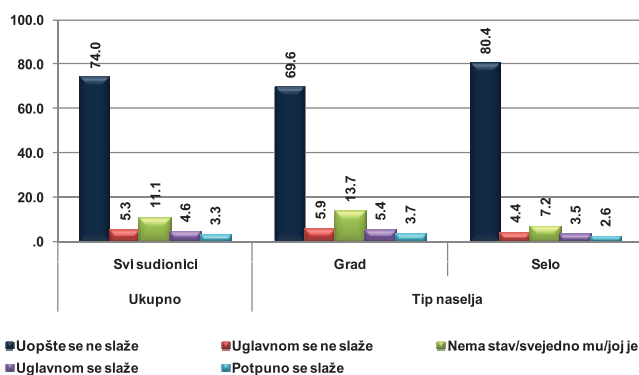
Sljedeće pitanje se odnosilo na poznavanje konkretnog Drugog i Drugačijeg, u ovom slučaju homoseksualne osobe. Osobe homoseksualne orijentacije 73,4 % ispitanih lično ne poznaje, što je dobrim dijelom posljedica nevidljivosti ove zajednice i slabo izraženog *coming outa*. Potom slijedi odgovor *Ne, ali sam čuo/la da je neka osoba iz moje okoline homoseksualna* (13 %), što ukazuje na to da se u određenoj mjeri o ovoj temi razgovara i/ili razmišlja. Ukupno 13,4 % je navelo da lično poznaje neku homoseksualnu osobu, i to najčešće iz kruga poznanika (9,6 %).

Sljedeća grupa pitanja odnosi se na *coming out*, tj. javno manifestovanje drugačije seksualne orijentacije, koja je zasićena često nevidljivom heteroseksualnošću pa nam je bilo od značaja koliko su oblici ponašanja koji su povezani sa pojmom *coming outa* prihvatljivi za naše ispitanike_ce. Ova grupa pitanja je formulisana u formi tvrdnji sa kojima su ispitanici_e mogli da izraze svoj stepen slaganja ili neslaganja pomoću Likertove skale (potpuno se slažete; uglavnom se slažete; nemate stav/svejedno Vam je; uglavnom se ne slažete; potpuno se ne slažete).

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se dva mladića ljube na javnom mjestu.

Prikaz prema totalu i tipu naselja

N = 1010

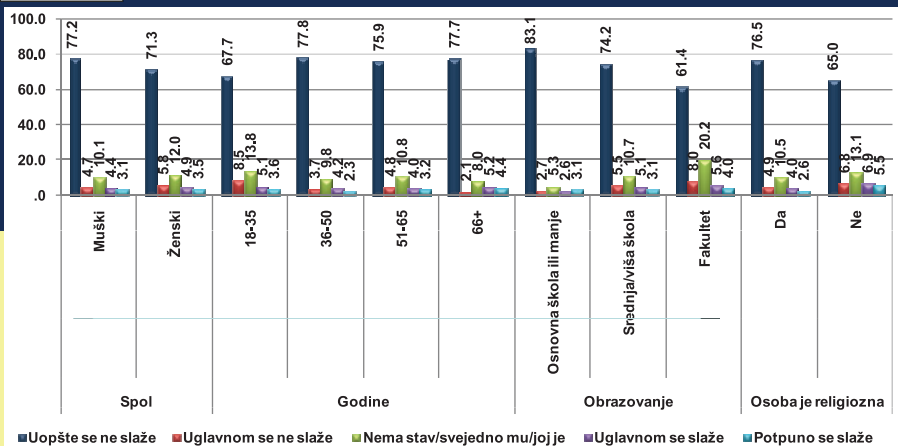

Većina sudionika navodi da im uopšte nije prihvatljivo vidjeti da se dva mladića ljube na javnom mjestu. Sudionici koji su većinu života proveli u ruralnim područjima značajno češće od sudionika koji su većinu života proveli u gradu iznose da im spomenuto nije prihvatljivo. Sudionici koji su većinom živjeli u gradu češće od onih koji su živjeli u selu navode da im je svejedno, odnosno da nemaju stav o ovom pitanju.

Prilog br. 28: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se dva mladića ljube na javnom mjestu, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Dok sudionici koji su završili srednje ili niže obrazovanje češće od fakultetski obrazovanih osoba navode da im je neprihvatljivo vidjeti dva mladića kako se ljube na ulici, fakultetski obrazovane osobe češće navode da nemaju stav po ovom pitanju u odnosu na osobe nižeg obrazovanja. Osobe koje za sebe tvrde da su religiozne češće navode da im nije prihvatljivo na ulici vidjeti dva muškarca koji se ljube, u odnosu na osobe koje nisu religiozne. Osobe koje nisu religiozne češće od religioznih navode da im je spomenuta situacija prihvatljiva.

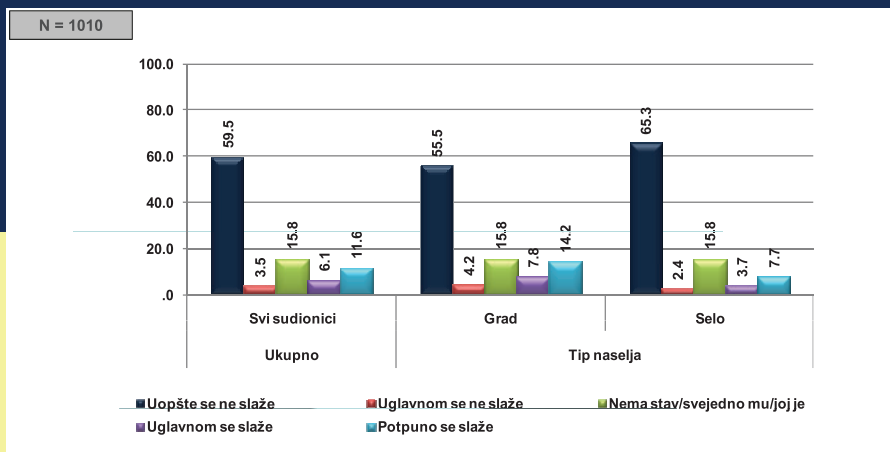
Prilog br. 29: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se dva mladića ljube na javnom mjestu, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Za faktički $\frac{1}{4}$ ispitanih ovo je potpuno neprihvatljivo (uopće se ne slaže), a za 5,3 % donekle neprihvatljivo. Ravnodušnost (odgovor *svejedno mi je*) izrazilo je 11,1 %, dok se uglavnom / potpuno ne slaže 4,6 % odn. 3,3 %. To potvrđuje tezu da se LGBT orijentacija, ako se uopće i prihvata, prihvata jedino u rezervatu privatnosti. „Nepodnošljiva lakoća privatnosti“⁹ se tako propovijeda kao najbolje rješenje kako za samu LGBT zajednicu tako i za *ostale* građane_ke. Potom, iako se formulacija može smatrati upitnom pošto se odnosi samo na *gay* odnos čime se sužava sam spektar tvrdnje, upravo je tako postavljena jer se ovaj tip odnosa daleko više problematizuje u javnom diskursu (usljed patrijarhalnog sistema koji na lezbejski odnos gleda blagonaklonije i u tome nerijetko nalazi i voajersko zadovoljstvo).

9 v. Švab, Alenka & Kuhar, Roman, *The Unbearable Comfort of Privacy. The Everyday Life of Gay and Lesbians*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2005.

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da osoba promijeni spol.

Prikaz prema totalu i tipu naselja

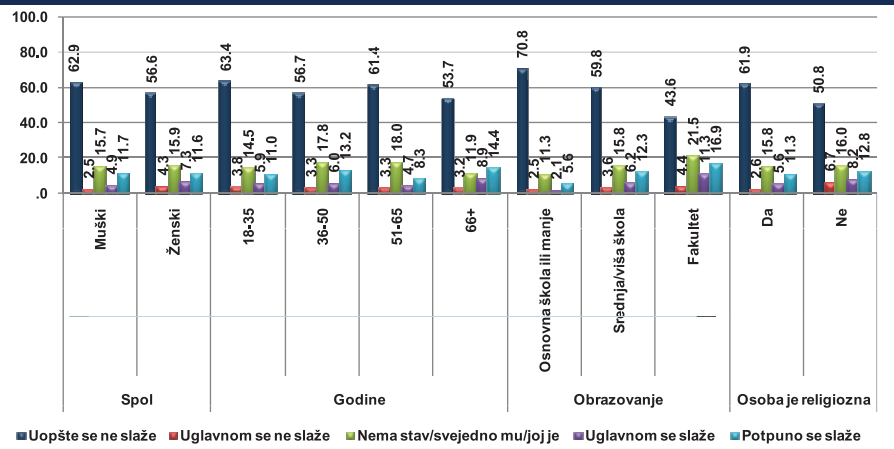

Više od polovine sudionika navodi da se uopšte ne slažu s tim da je mijenjanje spola prihvatljivo. Sudionici koji su većinom živjeli u ruralnim područjima češće se od osoba koje su većinu života provele u urbanim područjima ne slažu sa tim da je mijenjanje spola prihvatljivo, dok su osobe koje su većinom živjele u urbanim područjima sklonije navesti da je spomenuto prihvatljivo, u poređenju sa osobama koje su većinu života provele u ruralnim područjima.

Prilog br. 30: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da osoba promijeni spol, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Što su obrazovaniji, to je sudionicima prihvatljivija situacija da neko promijeni spol.
Kada je riječ o ovom pitanju, statistički značajne razlike nisu utvrđene prema spolu, godinama ili religioznosti.

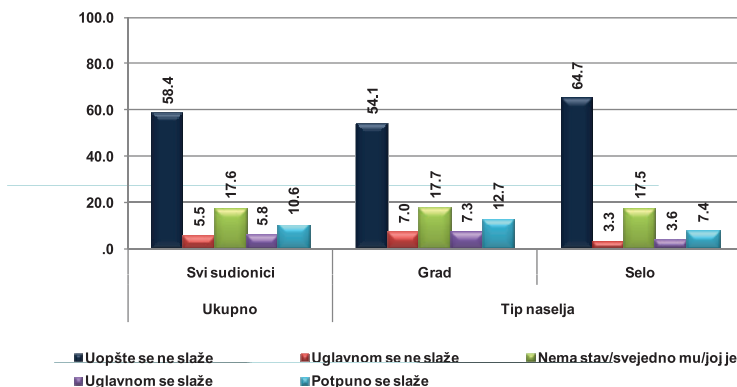
Prilog br. 31: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da osoba promijeni spol, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Na sljedeće pitanje, tačnije tvrdnju, *Prihvatljivo mi je da osoba promijeni spol*, dobijeni su nešto *blaži* odgovori. Naime, za 59,5 % ovo je u potpunosti neprihvatljivo, a za 3,5 % djelomično. I ravnodušnost (odgovor *svejedno mi je*) prisutna je u većoj mjeri – 15,8 % slučajeva. To je vjerovatno posljedica činjenice da ovakav jedan hirurški zahvat ostaje izvan vidokruga javnosti i prihvatljiviji je s obzirom na to da je, uslovno rečeno, manje vidljiv. No ne možemo a da ne istaknemo da je i ovdje izražena natpolovična netolerancija, u ukupno 63 % slučajeva, kao i više nego natpolovična tolerancija u odnosu na prethodno pitanje: za ukupno 17,7 % ovo je prihvatljiv čin.

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se osoba oblači/ponaša kao osoba drugog spola.

Prikaz prema totalu i tipu naselja

N = 1010

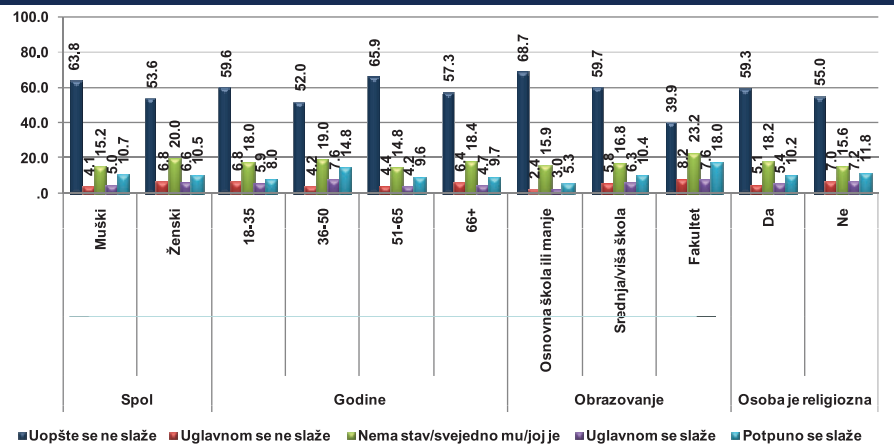

Više od polovine sudionika navodi da uopšte nije prihvatljivo da se neka osoba oblači i ponaša kao osoba suprotnog spola. Spomenuto je manje prihvatljivo osobama koje su većinu života provele u ruralnim područjima nego sudionicima koji su većinom živjeli u gradu.

Prilog br. 32: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se osoba oblači/ponaša kao osoba drugog spola, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Muškarci češće od žena navode da je neprihvatljivo da se neko oblači ili ponaša kao osoba suprotnog spola. Što su obrazovaniji, to je sudionicima ovakva situacija prihvatljivija.

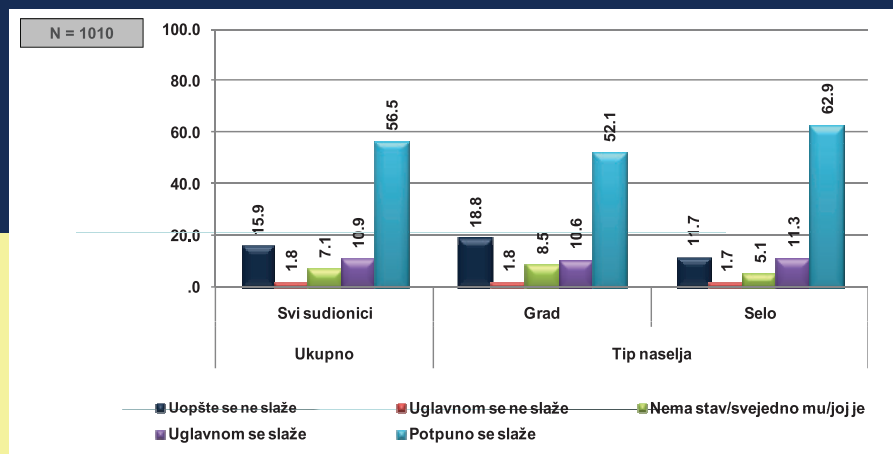
Prilog br. 33: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prihvatljivo mi je da se osoba oblači/ponaša kao osoba drugog spola, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

I ovo je za natpolovičnu većinu neprihvatljivo (uopće u 58,4 % odn. uglavnom u 5,5 % slučajeva), ali u nešto manjoj mjeri u odnosu na druga dva pitanja, a na šta ukazuje i veći stepen ravnodušnosti koji je izražen u 17,6 % slučajeva. Nešto manja problematizacija ovakvih oblika manifestacije bivanja. Drugim i Drugačijim da se tumačiti činjenicom da (post)moderni kontekst otvara prostore za različite oblike samoekspresije kroz šarolikost stilova oblačenja i da se stil oblačenja ne vezuje automatski za seksualnu orijentaciju. Naprimjer, hetero muškarac u pink košulji može se gotovo svakodnevno vidjeti, pa i u BiH. Savremeno društvo, kao društvo *refleksivne* modernizacije i kao *runaway world*,¹⁰ otvorenije je prema različitim oblicima samoekspresije kroz stilove i načine ponašanja koji nadilaze patrijarhalne kanone, a što podupire i modna i reklamna industrija, i interpelira ih u uobičajena poimanja ovakvih pojava, jednim ih dijelom i de(kon)struišući.

10 Sintagma jednog od najpoznatijih savremenih sociologa, Anthonyja Giddensa.

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Homoseksualnost se treba liječiti.

Prikaz prema totalu i tipu naselja

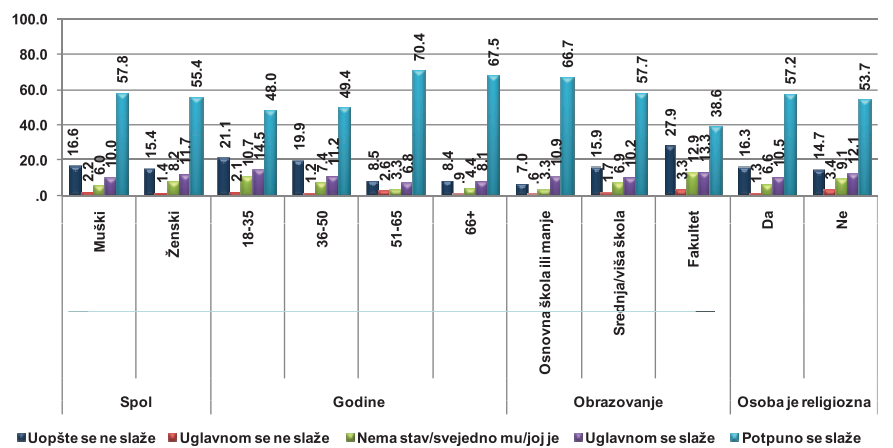

Nešto više od polovine sudionika potpuno se slažu s tim da se homoseksualnost treba liječiti. Spomenuti stav o homoseksualnosti značajno češće iznose osobe koje su većinu života provele u ruralnim područjima, u odnosu na osobe koje su većinom živjele u urbanim područjima.

Prilog br. 34: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Homoseksualnost se treba liječiti, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

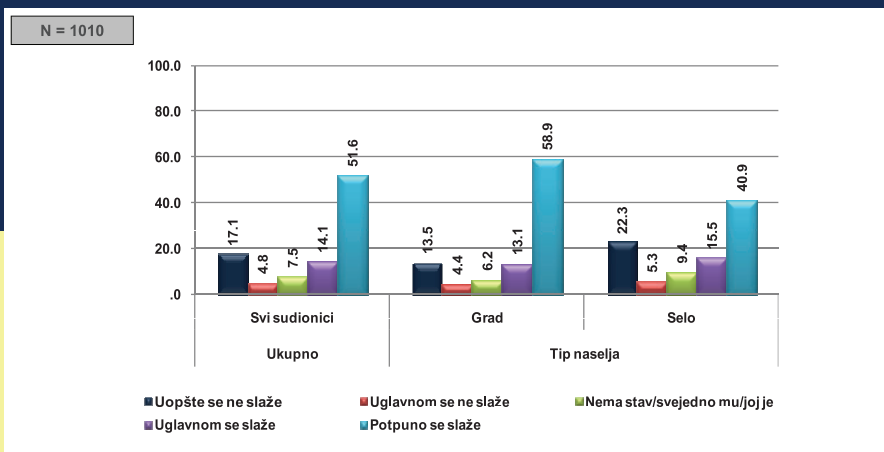
Sudionici stariji od 50 godina češće su skloni mišljenju da se homoseksualnost treba liječiti nego mlađe osobe. Što su obrazovaniji, to češće sudionici iskazuju neslaganje sa navedenim stavom.

Prilog br. 35: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Homoseksualnost se treba liječiti, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Sa stavom *Homoseksualnost se treba liječiti* dobijena je sljedeća distribucija (ne)slaganja. Nešto više od polovine ispitanih se u potpunosti slaže sa navedenom tvrdnjom (56,5 %), 10,9 % djelomično, za 7,1 % je svejedno, dok je 15,9 % odn. 1,8 % izjavilo da se uopće / djelomično ne slaže. Ovo ukazuje na prisutnost uvriježenog mišljenja tačnije stereotipije da je homoseksualnost bolest, mada nije zanemarljiv ni ukupan procenat od 24,8 % ispitanika_ca (faktički ¼) koji se nisu opredijelili za takvu jednu tvrdnju.

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prema homoseksualnim osobama treba se odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi.

Prikaz prema totalu i tipu naselja

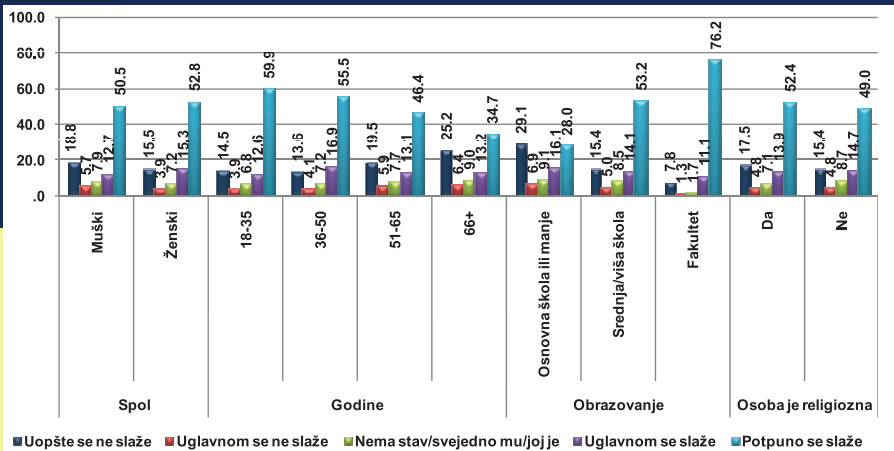

Nešto više od polovine sudionika smatra da se prema homoseksualnim osobama treba odnositi kao prema svim ostalim ljudima. Ovaj stav značajno je češći kod osoba koje su većinu života provele u urbanim područjima, nego kod osoba koje su većinom živjele u ruralnim područjima.

Prilog br. 36: Distribucija odgovora na pitanje: U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prema homoseksualnim osobama treba se odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

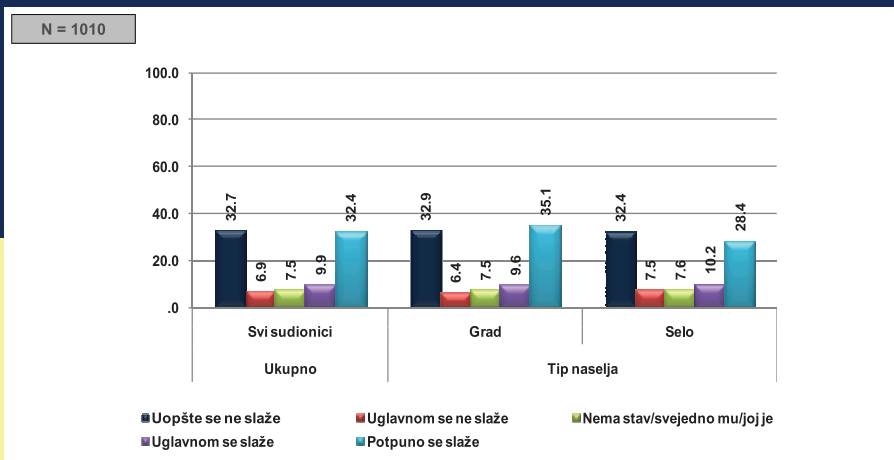
Muškarci češće od žena navode da se ne slažu s tim da prema homoseksualnim osobama treba postupati kao i sa svim drugim. Sudionici dobi do 50 godina češće smatraju da homoseksualne osobe trebaju imati isti tretman kao i drugi ljudi, u odnosu na starije sudionike. Što su obrazovaniji, to su sudionici skloniji stavu da homoseksualne osobe trebaju imati isti tretman kao i drugi.

Prilog br. 37: Distribucija odgovora na pitanje: U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Prema homoseksualnim osobama treba se odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Tvrdnja *Prema homoseksualnim osobama treba se odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi* dovela nas je do pozitivnih, tolerantnih odgovora i rezultata. Ukupno 65,7 % ispitanih slaže se sa navedenom tvrdnjom (natpolovična većina u potpunosti – 51,6 %, a 14,1 % uglavnom). Dakle, neki od prepoznatih oblika predrasuda (npr. da je homoseksualnost bolest) ispitanike ce ipak ne navode na zaključak da se iz tih razloga treba drugačije odnositi prema ovoj populaciji. Međutim, imajući u vidu odgovore koji su se ticali socijalne distance, veća tolerancija koja je ovdje izražena dijelom je posljedica formulacije pitanja jer se radi o homoseksualnoj osobi *kao osobi*, znači na apstraktnoj razini, a ne kao komšiji, kolegi na poslu, šefu ili bliskom prijatelju.

U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke.

Prikaz prema totalu i poređenje prema entitetu i tipu naselja

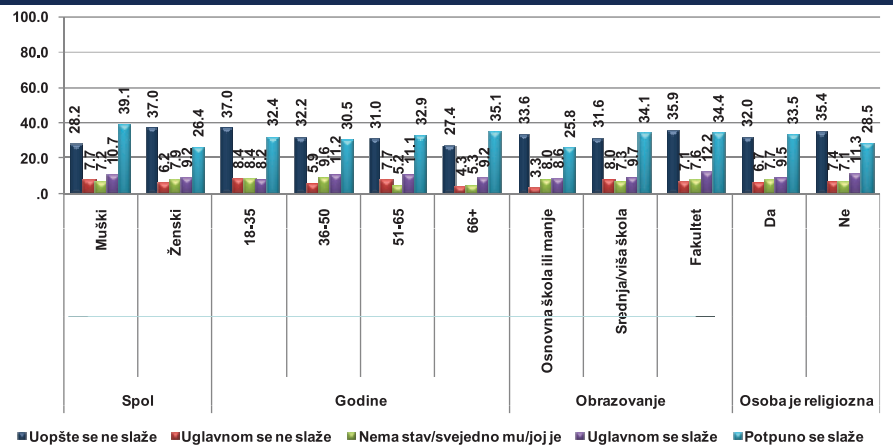

Stavovi sudionika su podijeljeni kada je riječ o tome da li parodom ponosa osobe homoseksualne orijentacije samo provociraju ostale građane. Kada je riječ o ovom pitanju, nisu utvrđene statistički značajne razlike prema tipu naselja u kojem su sudionici proveli većinu života.

Prilog br. 38: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke, prema totalu i tipu naselja

Poređenje prema spolu, godinama, obrazovanju i religioznosti

N = 1010

Muškarci češće od žena smatraju da osobe homoseksualne orijentacije parodom ponosa provociraju ostale građane, dok su žene češće od muškaraca sklone iznijeti suprotan stav o ovom pitanju. Sudionici koji su završili srednju školu i fakultet češće od osoba nižeg obrazovanja navode da se slažu s tim da homoseksualne osobe provociraju druge građane parodom ponosa, dok osobe nižeg obrazovanja češće od obrazovanih navode da ne znaju da li je riječ o provokaciji.

Prilog br. 39: Distribucija odgovora na pitanje U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom? – Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke, prema spolu, dobi, obrazovanju i religioznosti

Svojevrsan zenit i vrhunac aktivizma i *outovanja* predstavlja održavanje parade ponosa. Na tvrdnju *Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke* dobijeni su više nego zanimljivi rezultati. Procenat onih koji se ne slažu da je riječ o provokaciji (ukupno 39,6 %) skoro je identičan procentu onih koji smatraju da se radi o provokaciji (42,3 %), dok je ravnodušnih ukupno 7,5 %. Iako se, uslovno rečeno, može istaći da su dobijeni rezultat pozitivni, imajući u vidu da se u društvu konstantno kreira lažna slika da su *svi* faktički protiv parade ponosa i da u tome vide provokaciju, treba ukazati i na podijeljenost populacije po ovom pitanju – što može da vodi u različite oblike društvenih polarizacija kojima smo i bili svjedoci_kinje kad je priča o *gay pride* u BiH bila na društvenoj i političkoj agendi.

Kada je o grupi pitanja iz sfere *coming outa* riječ, također treba podvući da su, izuzev u prvom pitanju, uvijek prisutniji kategorički odgovori tj. stepeni

slaganja *potpuno se slažem* i *uopće se ne slažem* u odnosu na djelomična slaganja odnosno neslaganja sa ponuđenim tvrdnjama, što implicitno ukazuje na veću *tvrdocu* u stavovima, bilo da su oni pozitivni ili negativni, prema LGBT osobama.

5.

Interpretacija korelacija (na osnovu sociodemografskih obilježja ispitanika_ca)

TIP NASELJA (URBANO VS. RURALNO)

Kada je riječ o razlikama u odgovorima na osnovu tipa naselja, stanovnici_e ruralnih područja znatno češće nemaju mišljenje na pitanje *Koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH* (njih 65,9 % naspram 51,5 % ispitanika_ca iz urbanih sredina), što ukazuje na veću nevidljivost ove teme u manjim i zatvorenijim sredinama kakve su ruralne zajednice. Na selu se natpolovično rjeđe kao problem navodilo nerazumijevanje i odbacivanje okoline, ali je fizičko i psihičko nasilje, iako ne u toliko većoj mjeri (6,7 % spram 5,8 %), češće isticano kao problem. To je vjerovatno posljedica činjenice da se u *manjim* sredinama koje su prilično homogene odbacivanje i nerazumijevanje zajednice i ne percipira kao nešto što je vrijedno pažnje i problematizacije, te da je nasilje kao generalna pojava nešto prisutnija u ovim krajevima. Kada je riječ o diskriminaciji i nemanju istih prava, razlike u odgovoru su zanemarljive. Kuriozitet predstavlja činjenica da je u ruralnim područjima 3 % ispitanika_ca navodilo kao problem nemogućnost stupanja u brak (u gradovima ukupno 1,6 %). Ili je u selu brak veća svetinja, pa makar bio i istospolan, ili je riječ o formulaciji odgovora gdje ispred *brak* nije eksplicitno navedeno *istospolan*. Kako su stanovnici_e ruralnih područja u prosjeku manje obrazovani, neki od njih nisu vjerovatno iščitali ili dobro shvatili pitanje anketara_ke niti na šta se ponuđeni odgovor precizno odnosi.

Statistički značajne razlike, kada je o tipu naselja i odgovora na prvo pitanje riječ, dobijene su u odgovorima *nemam stav* i *nerazumijevanje i odbacivanje okoline*. Prvo je u znatno većoj mjeri izraženo u ruralnim, a drugo u urbanim sredinama, iz prethodno elaboriranih razloga.

Također, na pitanje koje se tiče zakonske regulative ove oblasti uočene su razlike prema tipu naselja, gdje su stanovnici_e seoskih područja u 98,9 % slučajeva navodili da ne znaju o kom domenu zakonske regulative je riječ – naspram 96,2 % ispitanika_ca iz gradova; a na selu niko nije naveo „zakon o ljudskim pravima“. Za tačan odgovor – *Zakon o zabrani diskriminacije*, opredijelilo se 0,5 % ispitanika_ca sa sela u odnosu na 1,1 % gradskog stanovništva gdje je stepen poznavanja nešto izraženiji. Iako na prvi pogled navedene brojke prema tipu

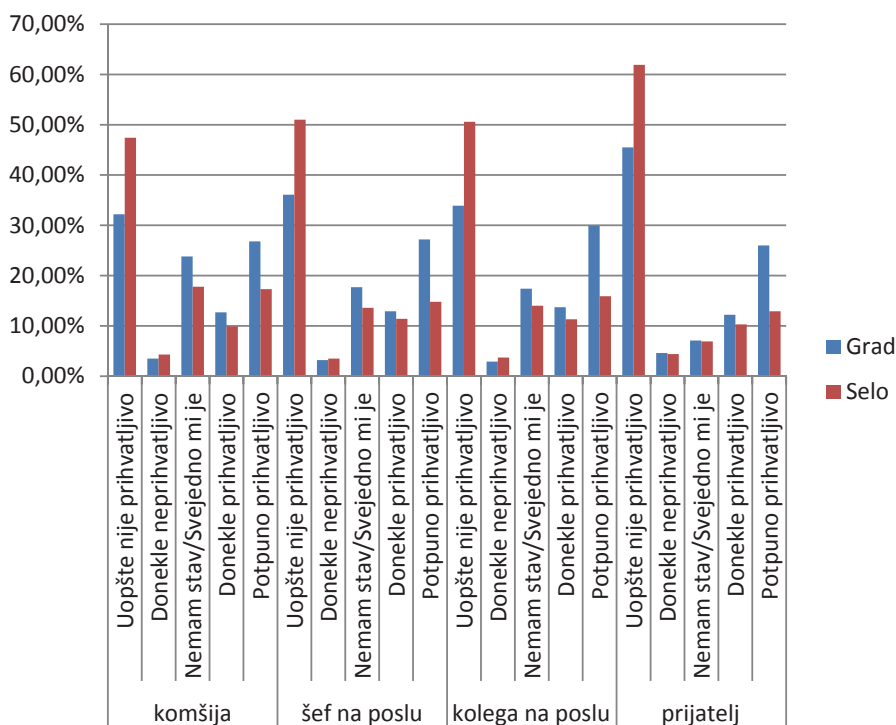
naselja ne izgledaju bitno različite, osobe u ruralnim područjima statistički češće navode da ne znaju odgovor na postavljeno pitanje a što je povezano sa činjenicom da su dobijeni procenti suviše blizu graničnim vrijednostima procentne skale (u ovom slučaju od 100 %).¹¹

U grupi pitanja koja se tiču socijalne distance uočene su drugačije frekvencije u distribuciji odgovora kada je o mjestu stanovanja riječ, ali je dobijena ista hijerarhija prihvatljivijih odnosno manje prihvatljivijih oblika socijalnih odnosa kao i u generalnoj populaciji. Za natpolovičnu većinu anketiranih iz ruralnih krajeva najviše je neprihvatljivo da im homoseksualna osoba bude komšija (ukupno 51,7 %), dok je u gradskim sredinama ovaj oblik socijalnog isključivanja zastupljen u znatno manjoj mjeri – u 35,8 % slučajeva. Dobijene razlike su statistički značajne u ovim ali i drugim odgovorima – u gradskim sredinama je daleko češće izražena prihvaćenost ovakvog oblika socijalne interakcije (39,5 % slučajeva nasuprot 27,2 %, kao i izraženi ravnodušnost). Za natpolovičnu većinu ispitanika iz ruralnih krajeva je također neprihvatljivo da im homoseksualna osoba bude šef (ukupno 54,5 %) u odnosu na 38,3 % anketiranih iz urbanih područja. Stav *svejedno mi je* rasprostranjeniji je u gradu nego na selu (17,7 % u odnosu na 13,6 %). I dalje, dok je osobama koje su većinu života provele u urbanim područjima češće potpuno ili donekle prihvatljiva situacija da im je homoseksualna osoba šef (40,1 %), osobama koje su većinom živjele u ruralnim područjima to je prihvatljivo samo u 26,2 % slučajeva i ove razlike su statistički značajne. I kada je o kolegijalnim odnosima riječ uočene su razlike u odgovorima na nivou urbano–ruralno. I ovdje je za natpolovičnu većinu ispitanika iz ruralnih krajeva neprihvatljivo da im homoseksualna osoba bude kolega na poslu (ukupno 54,3 %) u odnosu na nešto više od trećine *urbanih* ispitanika_ca – njih 36,8 %. I dok je za 27,2 % ispitanika_ca iz ruralnih područja ova situacija percipirana kao prihvatljiva, u urbanim područjima radi se o prihvaćenosti od 43,6 % (koja je nešto veća od prihvaćenosti hijerarhijskih odnosa na poslu vjerovatno zbog više izražene kompeticije u gradskim područjima) i dobijene razlike su statistički značajne. Potom, osobe koje su većinu života provele u ruralnim područjima značajno češće od ispitanika_ca koji su većinu života proveli u urbanim područjima navode da im je neprihvatljivo da im homoseksualna osoba bude blizak prijatelj – čak u 66,3 % slučajeva, mada se i u urbanim sredinama polovina anketiranih opredijelila za neprihvatanje – 50,1 %. I dok je prihvatljivost ovakvog oblika interakcije u gradovima izražena u 38,2 % slučajeva, u seoskim područjima se radi o 23,2 % slučajeva.

Ako sumarno posmatramo stepen socijalne distance kroz prizmu urbano–ruralno, hijerarhija oblika socijalne distance je ista, ali je uočena razlika u

11 Dragičević, Č., *Statistika za psihologe*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2002, str. 177–179

stepenovanju ovih hijerarhija, a što se vidi i iz priloženog grafikona koji pokazuje putanju kretanja aritmetičke sredine na osnovu frekventnosti dobijenih odgovora. U ruralnim krajevima je najneprihvatljivije da homoseksualna osoba bude blizak prijatelj (66,3 % slučajeva), potom šef i kolega na poslu, iako su ovdje dobijene minorne razlike (54,5 % odn. 54,3 %), i na kraju komšija (51,7 %). I u urbanim područjima, iako u znatno manjem procentu, prijateljstvo je najmanje prihvatljivo (50,1 %), potom da homoseksualna osoba bude šef (38,3 % slučajeva), kolega (36,8 %) i na kraju komšija (35,8 %).

Prilog br. 40: Stepene socijalne distance prema prema mjestu stanovanja i različitim oblicima socijalne interakcije

Za interakciju roditelj–dijete u kontekstu drugačije seksualne orijentacije u pojedinim odgovorima su dobijene izrazite razlike na nivou selo–grad. U gradu je prihvaćenost ovakve situacije više nego dvostruko (16,7 % spram 8 %), a podrška više nego trostruko izražena (6,8 spram 2,1 %). Zanimljivo je da su batine, iako je riječ o promilima, prihvatljivije kao tehnika u gradu nego na selu (5,6 spram 5,4 %). Prekidanje kontakta u potpunosti, odn. zadržavanje

kontakta praćeno udaljavanjem od djeteta izraženije je u selu nego u gradu. U selu bi također češće bila upotrijebljena tehnika ili pak taktika ubjeđivanja da je to pogrešno nego u gradu (77,3 naspram 65,8 %), vjerovatno s ciljem održavanja kakvih-takvih porodičnih odnosa, imajući u vidu da je na selu porodica često ne samo emotivna već i ekonomska zajednica pa je njeno funkcionisanje utoliko značajnije.

Kada je riječ o verbalnom ili fizičkom nasilju, tačnije spremnosti da se ono upotrijebi prema osobama homoseksualne orijentacije, dobijene su minorne razlike, u prvom slučaju manje od 1 % a u drugom nešto veće od 1 %. Slična distribucija odgovora dobijena je i na naredno pitanje u vezi sa pasivnim posmatranjem nasilja nad osobom homoseksualne orijentacije. U narednom pitanju pak ispitanici se sa seoskog područja izrazili su nešto manju spremnost da konkretno pomognu žrtvi nasilja ali te razlike nisu statistički značajne.

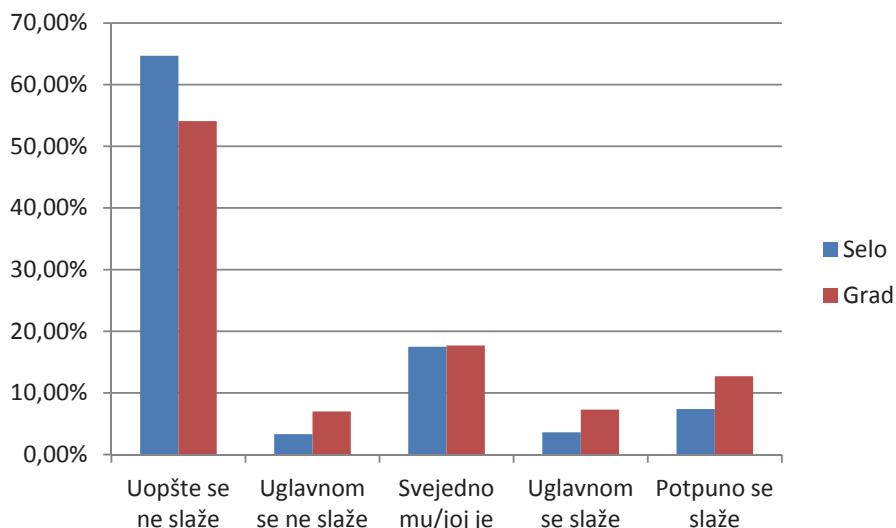
U seoskim područjima, što zbog malog broja stanovnika što zbog, faktički, nepostojanja *outovanja*, manji broj ispitanih navodi da poznaje homoseksualnu osobu/e, bilo homoseksualnu osobu *uopće* a što je i najfrekventniji odgovor, bilo da je riječ o osobi iz porodičnog kruga, odn. kruga prijatelja ili poznanika. Također, manji broj je čuo da je neka osoba u njihovoj okolini homoseksualna, mada se takva konstrukcija može pripisati i stereotipijama koje se vežu za ovu populaciju – kao što je fizički izgled, način ponašanja i sl. No, s druge strane se ovo može protumačiti i drugačije – da i u *manjim* sredinama ima pripadnika ca ove populacije iako to ne odgovara uvriježenim mišljenjima da su one locirane uglavnom u urbanim centrima.

Na svako od postavljenih pitanja koja se tiču *outovanja* dobijene su razlike u odgovorima u ravni ruralno-urbano. Ljubljenje mladića na javnom mjestu je 3 % prihvatljivije u gradu nego na selu (9,1 % spram 6,1 %), ali su stanovnici gradskih područja u skoro dvostruko više slučajeva navodili da im je svejedno (13,7 % odn. 7,2 %), što je posljedica veće otvorenosti koju nosi urbanitet ali i veće socijalne izolacije ljudi jednih od drugih u gradskim sredinama pa i nepriječivanja šta neko drugi radi. No, i u gradskim sredinama je za čak $\frac{3}{4}$ ispitanih ovakvo ponašanje neprihvatljivo, a u seoskim je neprihvaćenost još skoro 10 % veća i dobijene razlike su statistički značajne.

U pitanju o promjeni spola dobijene su slične distribucije u odgovorima koji se tiču slaganja / neslaganja kada je o omjerima ovih razlika riječ, iako su procenti različiti. Mijenjanje spola kao i kod generalne populacije izaziva manji stepen neprihvaćenosti, jer, kao što smo rekli, radi se o hirurškom zahvatu koji se dešava „unutar četiri zida“. Zanimljivo je da je procenat ravnodušnih identičan i na selu i u gradu, 15,8 %.

Sličan oblik distribucije dobijen je za odgovor na pitanje o prihvatljivosti da se neko ponaša kao osoba suprotnog spola, s tim da je, kao i u prethodnom

pitanju, ovaj oblik ponašanja prihvatljiviji u gradskim nego ruralnim područjima – u gradu je za $\frac{1}{4}$ ispitanih ovo prihvatljivo a na selu za $\frac{1}{5}$. I ovdje je ravnodušnost skoro pa identična kao i kod prethodnog pitanja i u gradu i na selu (v. grafikon ispod).

Prilog br. 41: Distribucija odgovora na pitanje Prihvatljivo mi je da se osoba oblači kao osoba suprotnog spola prema tipu naselja

Sa tvrdnjom da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti slaže se 62,7 % ispitanih iz gradova u odnosu na 74,2 % ispitanih sa sela. U gradu je ravnodušnost spram ove teme veća (8,5 % spram 5,1 %) i dobijene razlike su statistički značajne.

U odgovorima na tvrdnju da homoseksualne osobe treba tretirati kao i sve druge, dobijene su statistički značajne razlike u odgovorima gradskog i ruralnog stanovništva: dok se na selu u 56,4 % slučajeva pristaje uz tu tvrdnju, u gradu procenat slaganja iznosi 72 %. Također, u gradu se skoro 20 % više ispitanih potpuno slaže sa datom tvrdnjom.

Rezultati o pitanju održavanja parade ponosa više su nego interesantni budući da nisu dobijene statistički značajne razlike i da odgovori u ravni ruralno–urbano odražavaju oblik distribucije koji smo dobili i kod generalne populacije. Zanimljivo je da na selu, iako u malom procentu (od 0,6 %) ima više onih koji se ne slažu da je parada ponosa provokacija za ostale građane (39,9 % spram 39,3 %). Uslovno rečeno, ako se ikad i bude održala u BiH, parada ponosa se neće održati u nekom seoskom području pa je i to možda razlog za ovakva mišljenja u ruralnim krajevima koja se smatraju tradicionalnijim i patrijarhalnijim.

Generalno govoreći, kao što se iz distribucije odgovora na postavljena pitanja / tvrdnje i dobijene stepene statističke značajnosti vidi, stanovnici_e urbanih područja su pokazale veću otvorenost, liberalnost i prihvaćenost kako LGBT osoba tako i LGBT tema. I kada je riječ o stupnju senzibilizacije svijesti, stepenu socijalne distance i *outovanju*, gradsko stanovništvo se pokazalo liberalnijim. No, ni stanovnici_e seoskog područja nisu pokazali spremnost da upotrijebe verbalno ili fizičko nasilje nad LGBT osobama, ali su zato u jedva natpolovičnom procentu izrazili da se prema homoseksualnim osobama treba odnositi kao prema drugim osobama, što je daleko manje i u odnosu na gradsku i u odnosu na generalnu populaciju. Kuriozitet su pak stavovi prema paradi ponosa na selu, gdje ima, iako u malom procentu (od 0,6 %) više onih koji se ne slažu da je parada ponosa provokacija u odnosu na *urbane* ispitanike_ce, što je vjerovatno posljedica i činjenice da će se parada ponosa, ako se ikad održi u BiH, održati u nekom urbanom centru.

Također treba napomenuti da jednostavna dihotomija koja je ovdje primijenjena, urbano/ruralno, ne odslikava društvene i političke kontekste karakteristične za pojedine lokalne zajednice, već daje pregled sumarnih podataka na nivou BiH, ovog puta na ravni ruralno–urbano. Time se možda gubi na nijansama (što nije ni bio cilj ovog istraživanja), ali ova napomena svakako upućuje na stanovit oprez kada je riječ o mogućim razlikama u stanovištima u pojedinim lokalnim sredinama. Također, nisu ispitivane razlike u percepcijama u npr. manjim, srednjim i urbanim centrima što je, vjerovatno, djelimično uticalo na neke od dobijenih frekvencija, a što bi svakako trebalo ispitati u nekom narednom istraživanju.

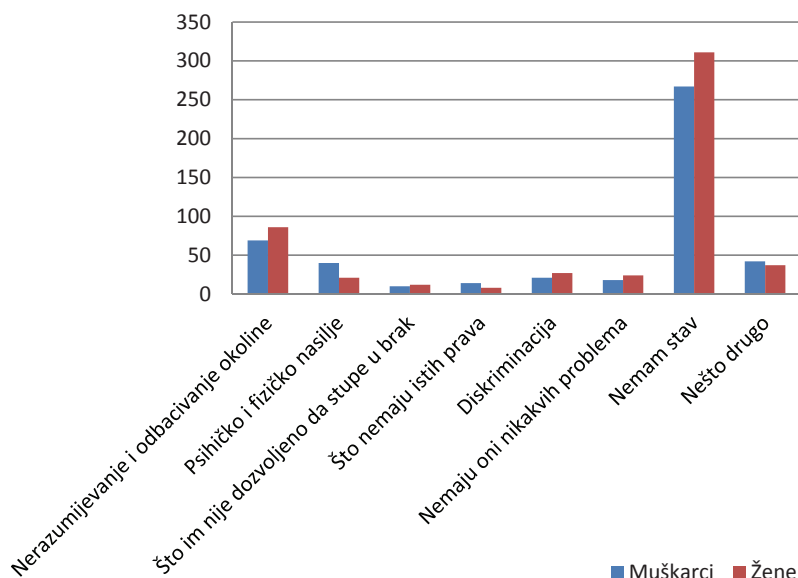
SPOL ISPITANIKA_CA

Govoreći *en general*, žene su imale otvorenije i liberalnije stavove u odnosu na muškarce. To je dijelom posljedica patrijarhalnog vrijednosnog okvira u kome se veća empatija i benevolentnost prema bližnjem očekuje upravo od samih žena, ali je i vid svojevrsnog, ženskog otpora prema nametnutim vladajućim normama da homoseksualne osobe treba tretirati na društveno propisan, tačnije nametnut način. Ovo inače odgovara i drugim istraživanjima u kojima su heteroseksualni muškarci imali više izražene homofobične stavove u odnosu na žene.¹²

Na pitanje koje se tiče problema LGBT osoba (a što se vidi iz priložene tabele), žene su češće nego muškarci kao glavni problem LGBT osoba navodile

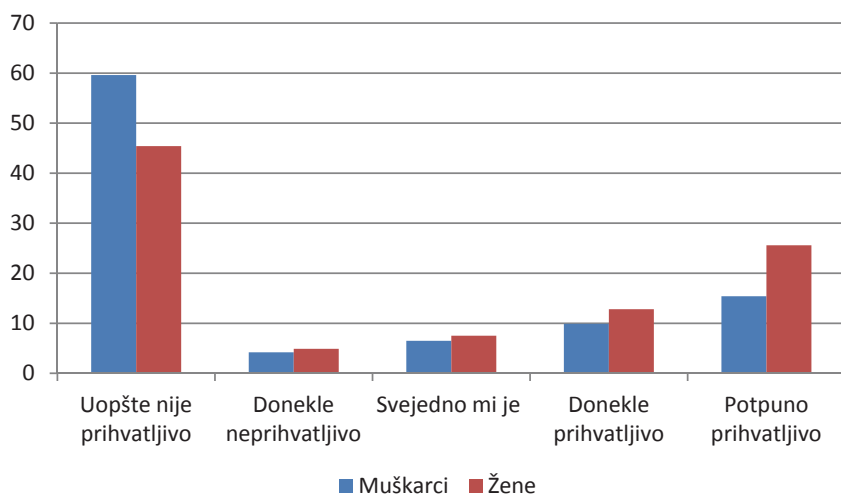
12 Herek, G. M., 'Heterosexuals' Attitudes toward Lesbian and Gay Men: Correlates and Gender Differences, *The Journal of Sex Research*, Vol. 25, No. 4, p. 452

nerazumijevanje i odbacivanje okoline, čime su pokazale veću senzibilnost (16,4 % naspram 14,4 %), a nešto više od ispotpolovično u odnosu na *muški* dio ispitivanih psihičko i fizičko nasilje. Razlike u odgovorima koji se odnose na nemogućnost stupanja u brak su zanemarljive – iznose 0,1 %. Muškarci su češće od žena naglašavali problem nemanja prava, a žene diskriminaciju (posljednje je zanimljivo imajući u vidu da su rjeđe znale da imenuju zakon koji se tiče problema tretiranja homoseksualnih osoba u BiH). Za odgovor *nemam stav / nemaju oni nikakvih problema* opredijelilo se više žena nego muškaraca, što implicira njihovu veću opreznost u davanju odgovora na slojevito pitanje, odnosno manje poznavanje same tematike. No, kao što je dobro poznato iz nekih struja feminističke misli, senzibilitet ne mora ići *ruku pod ruku* sa kognicijom.

Prilog br. 42: Po Vašem mišljenju, koji su glavni problemi homoseksualnih osoba u BiH? – Distribucija odgovora prema spolu

Dalje, kada je, uslovno rečeno, o stepenu socijalne distance riječ, muškarci statistički značajno češće navode da im je prijateljski odnos sa homoseksualnom osobom neprihvatljiv – faktički polovina ispitanika se kategorički opredijelila za taj odgovor, njih 59,6 % nasuprot 45,4 % žena, što implicira veću otvorenost žena prema ovom obliku interakcije. Ženama prijateljstvo sa homoseksualnom osobom može biti nešto novo, drugačije pa i relaksirajuće u heteronormativnom okviru gdje su nerijetko reducirane na puke seksualne objekte.

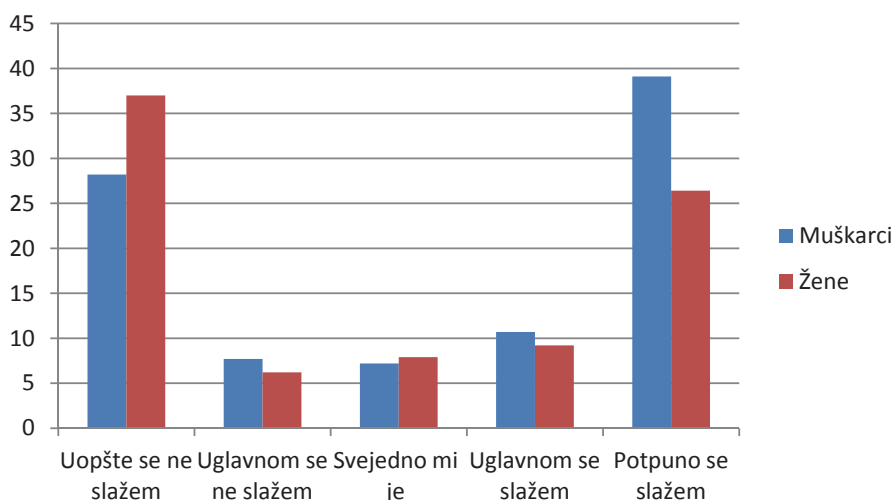

Prilog br. 43: Koliko Vam je prihvatljivo da Vam homoseksualna osoba bude blizak prijatelj? – Distribucija odgovora prema spolu.

I drugi oblici socijalne interakcije su za žene prihvatljiviji, na šta ukazuju dobijene srednje vrijednosti odgovora na skali od 1 do 5 kao i stupnjevi varijabilnosti. Na skali od 1 do 5 (uopće neprihvatljivo do u potpunosti prihvatljivo), za žene su LGBT osobe najprihvaćenije / prihvatljivije kao kolege – srednja vrijednost 3,07, potom kao komšije u vrijednosti aritmetičke sredine od 2,97, a zatim kao šefovi na poslu – srednja vrijednost 2,92. Iako je i kod žena odnos bliskog prijateljstva najmanje poželjan – vrijednost od 2,80, radi se o najvećoj razlici u odnosu na muškarce kod kojih je dobijen skor od 2,30. Stoga, iako je i za žene ovo najmanje prihvaćen / prihvatljiv oblik socijalne interakcije, razlika u prosječnom skoru u odnosu na muškarce ukazuje na veću otvorenost žena i po ovom pitanju, odnosno na najveću otvorenost u odnosu na muškarce u poređenju s drugim oblicima socijalne interakcije.

Žene su pokazale veći nivo senzibilnosti i u odgovorima na pitanja koja se tiču *coming outa*, osim u odgovorima na tvrdnju *Homoseksualnost se treba liječiti*. Ljubljenje na javnom mjestu dva muškarca izaziva najveći otpor i kod ispitanika i kod ispitanica (kod žena manje). Muškarci su češće od žena navodili da im je neprihvatljivo da se neko oblači ili ponaša kao osoba suprotnog spola (za muškarce je to u 63,8 % slučajeva potpuno neprihvatljivo a za žene u 53,6 % slučajeva). Za pitanje da se homoseksualnost treba liječiti nisu dobijene značajnije razlike u distribuciji odgovora prema spolu, s tim da se muškarci u nešto većoj mjeri ne slažu sa navedenom tvrdnjom (18,8 % spram 16,8 %), dok je ženama u nešto većoj mjeri svejedno u odnosu na muške ispitanike (8,2 % spram 6 %).

Žene češće pristaju uz tvrdnju da se prema homoseksualnim osobama treba ponašati kao i prema drugim osobama. Kada je o paradi ponosa riječ, i tu su žene pokazale veću liberalnost, što se vidi iz priloženog grafikona.

Prilog br. 44: Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gay muškarci provociraju ostale građane/ke – Distribucija odgovora prema spolu

Iz distribucije odgovora na postavljena pitanja, kada se ona ukrste sa spolom, i dobijenih stepena značajnosti da se zaključiti da žene imaju otvorenije i liberalnije stavove u odnosu na muškarce. Posebno je zanimljivo da žene više u odnosu na muškarce ali i generalnu populaciju prihvataju blisko prijateljstvo sa homoseksualnom osobom – što je oblik socijalne interakcije koji se inače pokazao najmanje poželjnim. Kada je o *coming outu* riječ, ovdje su razlike manje izražene i nisu uvijek statistički značajne. No, iako je i za žene u priličnoj mjeri repulzivno da se dva muškarca ljube na javnom mjestu, one su to ipak izrazile u nešto manjoj mjeri ne samo u odnosu na mušku već i na generalnu populaciju, a što je posebno značajno imajući u vidu da je riječ o tvrdnji u odnosu na koju je *en general* dobijen najmanji stepen slaganja / prihvatanosti. Iako su žene u nešto manjoj mjeri izrazile stepen poznavanja problema sa kojima se susreću LGBT osobe i poznavanje zakonske regulative, „receptivna čulnost“ koja odlikuje „ženski svijet“ u okvirima društvene represivnosti koja samu sebe reprodukuje (o čemu je, između ostalog, pisao Herbert Marcuze prepoznajući potencijale feminističkog pokreta)¹³ ukazuje da se u ženama nalaze što otvoreni što skriveni potencijali za angažman u stvaranju društva u kojem nema mjesta za homofobiju.

13 v. Markuze, Herbert, *Merila vremena*, Grafos, Beograd, 1987, str. 12–14

To se ogleda i u porodičnim odnosima kao nukleusu društvenih gdje bi žene u većem broju slučajeva koji su se pokazali statistički značajnim dale podršku / održale kontakt sa djetetom kao i do sada, i u manjoj mjeri pribjegle batinama kao metodi *rješavanja* ovog porodičnog odnosno društvenog problema.

STEPEN OBRAZOVANJA

Nivo obrazovanja se pokazao kao značajan demografski faktor koji utiče na percepcije i stepen prihvaćenosti Drugog i Drugačijeg, u ovom slučaju LGBT osoba. Obrazovanje je kao nezavisna varijabla uticalo na sve ispitivane zavisne varijable / njihove indikatore: senzibilizaciju svijesti, stepen socijalne distance i prihvatanje *coming outa*.

Kada je o percepciji problema homoseksualnih osoba riječ, fakultetski obrazovani ispitanici_e statistički značajno češće od osoba nižeg obrazovanja kao probleme homoseksualnih osoba u BiH navode nerazumijevanje okoline i diskriminaciju. Što su niže obrazovani, to ispitanici_e češće navode da nemaju stav o ovom pitanju, pri čemu su razlike između obrazovnih kategorija statistički značajne. Dok $\frac{3}{4}$ ispitanika sa osnovnom školom i manje nema mišljenje te ni senzibilitet prema problemima LGBT osoba, kod osoba sa srednjom školom to je izraženo u 57,1 %, a kod fakultetski obrazovanih u 36,3 % slučajeva. Iz toga slijedi da što je osoba obrazovanija, to je više i senzibiliziranija prema problemima LGBT osoba, što znači da ima svijest o njima.

Na pitanje o poznavanju zakona koji reguliše ovu oblast, osobe fakultetski obrazovane su u 90,5 % slučajeva izjavile da ne znaju o kom je zakonu riječ, dok su razlike između ispitanika_ca sa osnovnom školom i manje te završenom srednjom školom minorne (99,7 % naspram 98,3 %). Dok niko od ispitanika_ca sa završenom osnovnom školom i manje nije znao da navede da je riječ o Zakonu o zabrani diskriminacije, fakultetski obrazovani su dali tačan odgovor u 3,8 % slučajeva, što ukazuje na relativno slabo poznavanje ove tematike.

Stepen obrazovanosti također statistički značajno utiče na stepen socijalne distance. Što je osoba obrazovanija, utoliko će više (i lakše) prihvatiti LGBT osobu kao komšiju, kolegu, šefa na poslu ili prijatelja. Prijateljstvo, koje je u ovom našem istraživanju najbliži oblik socijalne interakcije, prihvatljivo je kod natpolovičnog broja ispitanika sa završenim fakultetom (52,6 %). Za razliku od ispitanika_ca sa osnovnom školom i manje, te srednjom školom, kod kojih je blisko prijateljstvo više nego trostruko / skoro dvostruko neprihvatljiv oblik

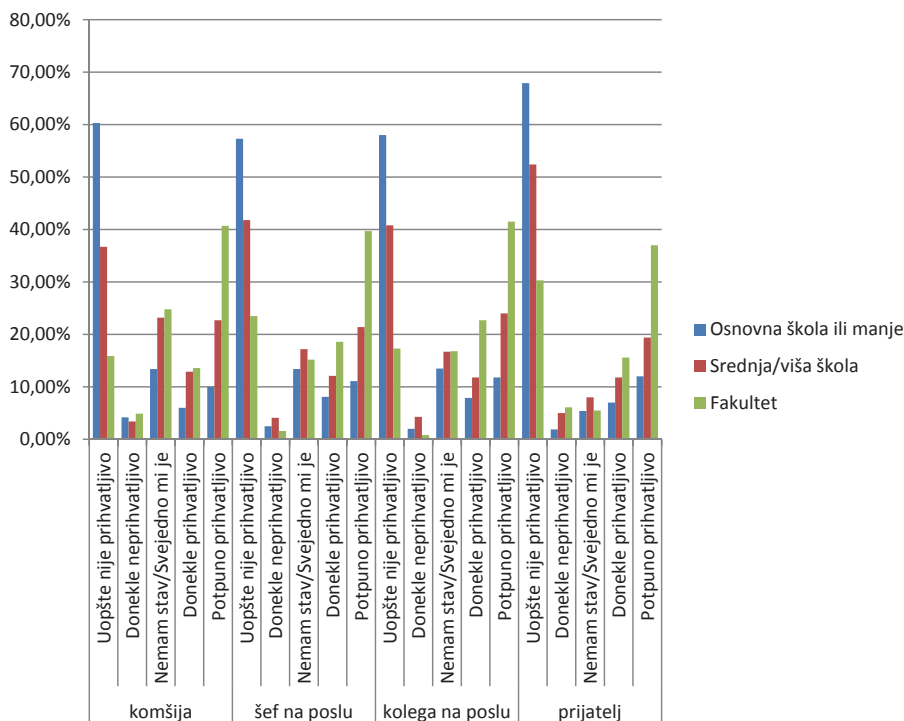
socijalne interakcije, kod fakultetski obrazovanih je prihvaćenost veća od odbijanja potencijalnog ili stvarnog bliskog prijateljstva.

Fakultetski obrazovani u 64,2 % slučajeva prihvataju homoseksualne osobe kao kolege na poslu, osobe sa srednjom školom u 35,8 % slučajeva, a osobe sa osnovnom školom i manje u samo 19,7 % slučajeva. Ovo ukazuje, što se moglo i očekivati, da je kod fakultetski obrazovanih daleko razvijenija profesionalna etika i da se, potencijalno, kolege cijene i prihvataju na osnovu svojih znanja i sposobnosti.

Fakultetski obrazovani također više prihvataju LGBT osobe kao šefove – u 58,3 % slučajeva, ispitanici_e sa srednjom školom u 33,5 %, a sa osnovnom školom i manje u 19,2 % slučajeva. Ovdje vidimo manji stepen prihvaćenosti kod fakultetski obrazovanih (ali opet natpolovičan), što je vjerovatno povezano sa činjenicom da je ova kategorija ambicioznija i da šefovski odnos koji implicira hijerarhiju i podređenost djeluje repulzivno sam po sebi na visokoobrazovane.

Komšijski odnosi su za fakultetski obrazovane prihvatljivi u 54,3 % slučajeva, za ispitanike_ce sa srednjom školom u 35,6 % slučajeva, a za osobe sa osnovnom školom i manje samo u 16 % slučajeva. Kod fakultetski obrazovanih je izražen i visok stepen ravnodušnosti – 24,8 %, kao i kod osoba sa srednjom školom – 23,2 %. Očigledno je da osobe sa osnovnom školom i manje komšijske odnose percipiraju na drugačiji način (uključujući i zadiranje u intimu) i u tome je vjerovatno jedan od razloga ovoliko izraženog odbijanja.

Za skalu socijalne distance treba naglasiti da je jedino kod fakultetski obrazovanih prihvaćenost različitih oblika socijalne interakcije veća od odbijanja. Fakultetski obrazovani najviše prihvataju LGBT osobe kao kolege na poslu, potom kao šefove, komšije i, na kraju, kao prijatelje, s tim da procentualne razlike između prihvatljivosti različitih oblika društvene interakcije nisu toliko velike te se uvijek radi o natpolovičnoj prihvaćenosti.

Prilog br. 45: Stepeni socijalne distance prema stepenu obrazovanja i različitim oblicima socijalne interakcije

Na pitanje *Da saznate da Vam je dijete homoseksualna osoba, kako biste reagovali* također su dobijene statistički značajne razlike na osnovu nivoa obrazovanja ispitanika_ca. Prihvaćenost izbora djeteta raste sa porastom nivoa obrazovanosti, a opada pristajanje uz odgovore koji uključuju prekid odnosa ili udaljavanje od djeteta kao i upotrebu fizičkog nasilja. I dalje, iako visoko-obrazovani u manjoj mjeri pristaju uz stav da bi pokušali ubijediti dijete da je to pogrešno, procentualne razlike nisu toliko velike u odnosu na druge dvije obrazovne kohorte. Mnogo veće razlike su dobijene u odgovorima koji se tiču socijalne distance nego u odgovorima koji se odnose na interakciju roditelj–dijete, što ukazuje na to da je riječ o složenom i slojevitom odnosu *po sebi*, koji je više emotivan nego čisto racionalan, te ni stupanj obrazovanosti, bar u ovom segmentu, ne dovodi do nekih velikih procentualnih razlika u oblicima ponašanja kada je o LGBT tematici riječ.

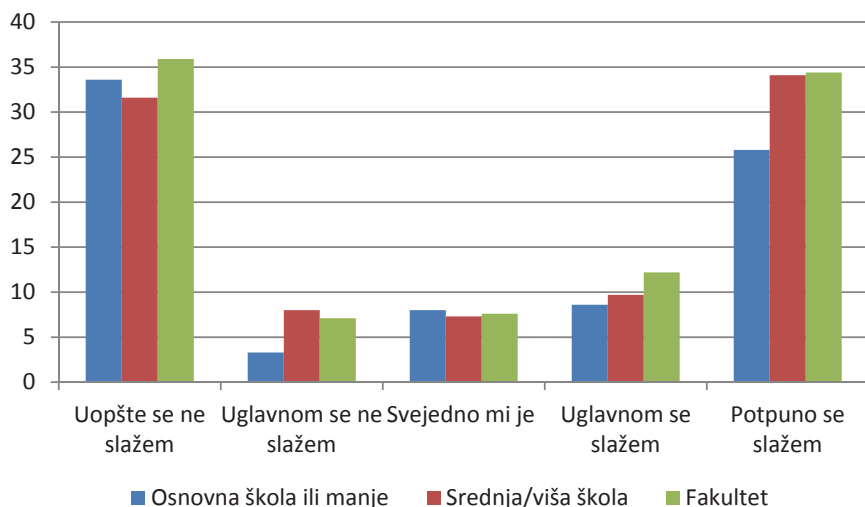
Na pitanje *Da li biste ikada vrijeđali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne seksualne orijentacije*, osobe koje su završile srednje i fakultetsko

obrazovanje statistički značajno češće od osoba sa osnovnom školom ili nedovršenom osnovnom školom navode da ne bi vrijeđali ljude na spomenutoj osnovi. No uprkos tome, ovakav oblik ponašanja je odbio i značajan procenat najmanje obrazovanih – njih 88,7 %, u odnosu na 95,3 % ispitanih sa završenom srednjom, odnosno 96,1 % sa završenim fakultetom. I dalje, fakultetski obrazovane osobe su manje spremne pasivno posmatrati i uskratiti pomoć osobama koje su izložene nasilju zbog homoseksualne orijentacije, u odnosu na osobe nižeg stepena obrazovanja, što ukazuje da, barem potencijalno, viši stepen obrazovanosti inducira ne samo veću kognitivnu već i aktivističku senzibilnost.

Također, dobijene su i statistički značajne razlike kada je riječ o poznavanju neke homoseksualne osobe. Za kategoričko ne opredijelilo se 90,2 % sa završenom osnovnom školom i manje, 70,6 % sa završenom srednjom školom te 62,3 % osoba sa fakultetom. Fakultetski obrazovani kao i osobe sa srednjim obrazovanjem (posljednje u manjoj mjeri) najčešće navode da su čuli_e da je neka osoba iz njihove okoline homoseksualna, zatim da je riječ o osobi iz kruga poznanika, a potom prijatelja. Stoga, uprkos statistički značajnim razlikama kod sve tri obrazovne kohorte uočljivo je *poznavanje*, kada ga uopće ima, koje ne implicira neku dublju socijalnu interakciju.

Sljedeća grupa pitanja se ticala *coming outa*. Ljubljenje dva mladića na javnom mjestu je neprihvatljivo za 69,4 % osoba sa fakultetskim diplomama, 79,7 % osoba sa završenom srednjom školom te 85,8 % ispitanih sa završenom osnovnom školom i manje. Iako fakultetski obrazovani ne pokazuju znatno veći stepen prihvatljivosti za ovakav oblik ponašanja na javnom mjestu u odnosu na osobe sa završenom srednjom školom (9,6 % naspram 8,2 %), kod visokoobrazovanih je znatno rasprostranjeniji ravnodušan stav u odnosu na druge dvije obrazovne kohorte (20,2 %, 10,7 %, 5,3 %) koji odražava životnu filozofiju karakterističnu za urbana područja / obrazovanije slojeve: „Živi i pusti druge da žive“. Dalje, što su ispitanici_e obrazovaniji, to im je prihvatljivije da osoba promijeni spol: osobe sa osnovnom školom i manje to prihvataju samo u 7,7 % slučajeva, sa srednjom školom u 18,5 %, te sa fakultetskom diplomom u 28,2 % slučajeva; a visokoobrazovani pokazuju i stanovit procenat ravnodušnosti prema ovom pitanju – njih 21,5 %. Također, što su ispitanici_e obrazovaniji, prihvatljivije im je da se osoba oblači/ponaša kao osoba suprotnog spola, a sa obrazovanjem raste i stepen ravnodušnosti. Da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti smatra čak 77,6 % ispitanih sa osnovnom školom i manje, 67,9 % sa srednjom školom a 51,9 % visokoobrazovanih. Kod visokoobrazovanih je izražen i najveći stepen ravnodušnosti u odnosu na ostale tri obrazovne kohorte (12,9 %, 6,9 %, 3,3 %). Da se prema homoseksualnim osobama treba ponašati kao prema ostalima dobijene su velike procentualne razlike na osnovu stupnja obrazovanosti – sa tim se slaže 44,1 % osoba sa osnovnom školom i manje, 67,3 % osoba sa

srednjom školom i 87,3 % osoba sa fakultetom. Kuriozitet predstavljaju stavovi osoba različitog stepena obrazovanja prema paradi ponosa. Iako su razlike statistički značajne, u procentualnom smislu su daleko manje i faktički odudaraju u odnosu na prethodno postavljena pitanja, a što se vidi i iz priloženog grafikona.

Prilog br. 46: Stepen slaganja sa tvrdnjom kod ispitanika_ca različitog stepena obrazovanja – Parodom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke

Govoreći *en general*, stepen obrazovanja se pokazao kao značajan prediktor stavova u svim varijablama koje smo mjerili, odnosno njihovim indikatorima pretočenim u konkretna pitanja. Sa porastom obrazovanja raste i stepen poznavanja LGBT tematike i senzibilizacija prema problemima LGBT osoba, linearno se smanjuju stepeni socijalne distance u kontekstu različitih oblika društvene interakcije i raste otvorenost i tolerancija prema različitim formama *coming outa*, ili manifestovanja drugačije seksualne orijentacije na javnom mjestu. U pitanjima koja su se pokazala kao *najškakljivijim*, kao što je npr. ljubljenje dva mladića na javnom mjestu, nisu dobijene veće razlike u procentualnom smislu kada je o prihvaćenosti riječ ali je u takvim slučajevima kod obrazovanih prisutan veći stepen ravnodušnosti koji se može tumačiti i kao indirektno prihvatanje. S tim u vezi, ako uzmemo u obzir praktičke ciljeve istraživanja vidimo da je obrazovanje, a koje u kontekstu aktivizma može imati i formalne i neformalne oblike, značajan resurs u borbi protiv homofobije u bh. društvu.

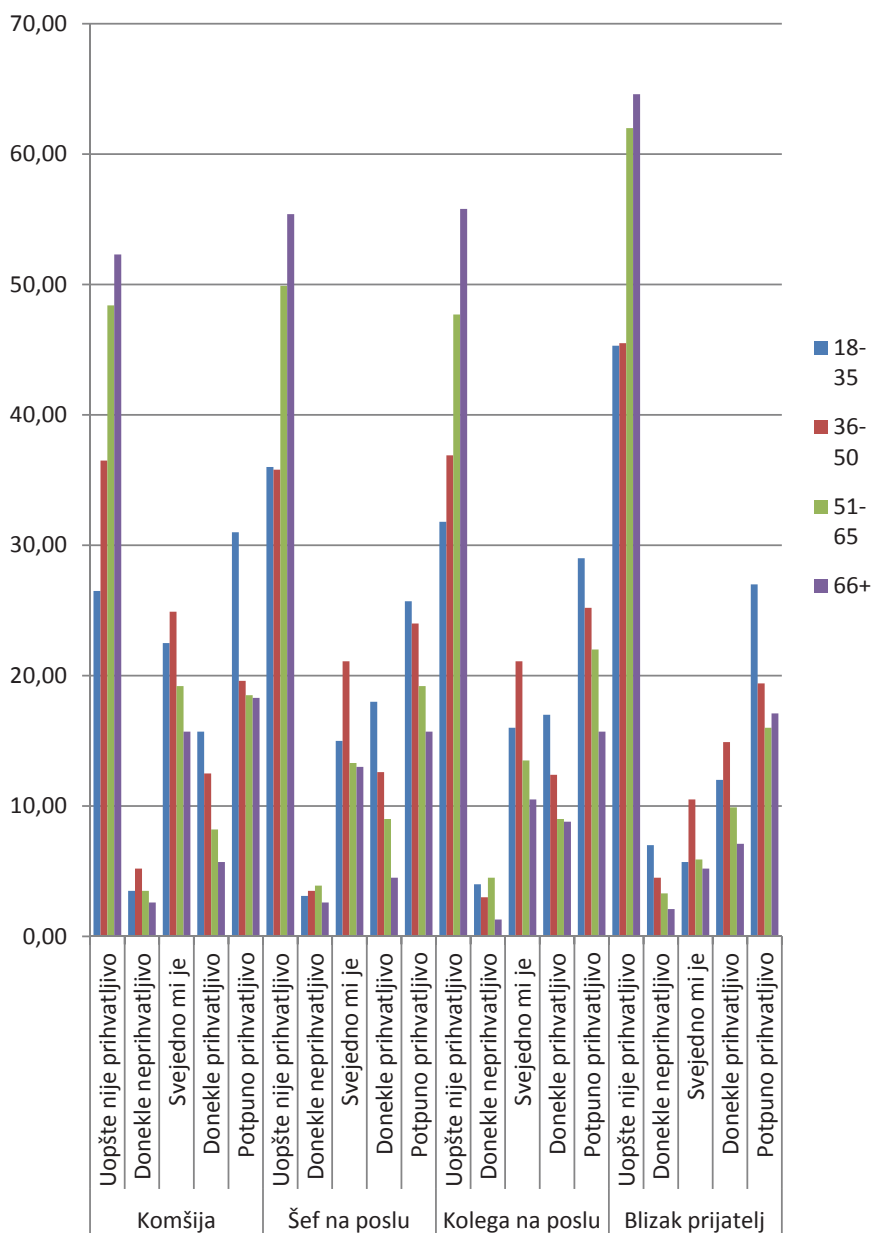
DOB ISPITANIKA_CA

Dob ispitanika_ca se također pokazao kao značajan prediktor stavova o LGBT populaciji. Mlađe osobe su, naime, pokazivale otvorenije i liberalnije stavove, iako su ove razlike u manjem broju slučajeva bile statistički značajne u odnosu na druga sociodemografska obilježja, a na šta smo ukazali i u sažetku studije.

Kada je riječ o prvom pitanju koje se odnosi na probleme LGBT osoba, sa godinama raste i distribucija opredijeljenosti za odgovor *nemam stav* (49,8 %, 57,7 %, 59,9 %, 68,5 %). Od opredijeljenih najzastupljeniji je odgovor *odbacivanje i nerazumijevanje okoline*, a pristanak uz ovaj odgovor opada sa porastom starosne dobi (21 %, 15,9 %, 13,1 %, 5,9 %).

Na pitanje o poznavanju zakonske regulative najmlađa grupa ispitanika_ca u čak 99,1 % slučajeva navodi da ne zna o kojem je zakonu riječ, zatim 98,8 % starijih od 66 godina, potom 96,1 % ispitanih iz starosne kohorte od 51 do 65 godina, i na kraju 95,4 % pripadnika_ca starosne kohorte od 36 do 50 godina.

I stepen socijalne distance opada sa starosnom dobi ispitanika_ca a dobijene razlike su statistički značajne. Tako su npr. komšijski odnosi najprihvatljiviji za najmlađu starosnu kohortu – ukupno u 46,7 % slučajeva, potom za osobe srednje starosne dobi – ukupno 32,1 % slučajeva, kod starije grupacije u 26,7 % slučajeva, a kod najstarije u 24 % slučajeva. Kada je riječ o tzv. poslovnom obliku socijalne interakcije koji uključuje podređenost, on je najprihvatljiviji za najmlađu kohortu i to u 43,7 % slučajeva, potom za srednju u 32,6 % slučajeva, za stariju u 28,2 % slučajeva, a najstariju u 20,2 % slučajeva, s tim da je srednja kohorta (od 35 do 50 godina) najpravnodušnija u odnosu na druge tri. Kolegijalni odnosi su također najprihvatljiviji za najmlađu kohortu, u 46,5 % slučajeva, potom za srednju, u 37,6 % slučajeva, stariju, u 31,1 % slučajeva, i na kraju najstariju, u 24,5 % slučajeva. I u ovom se obliku socijalne interakcije srednja kohorta pokazala najpravnodušnijom. Opredijeljenost za bliski oblik socijalne interakcije, da se za bliskog prijatelja ima homoseksualna osoba, prihvatljiva je za 38,6 % najmlađe grupe ispitanih, potom za 34,3 % pripadnika_ca srednje starosne kohorte, 25,4 % ispitanih iz starije i 24,2 % iz najstarije starosne kohorte. Vidimo da za prijateljske odnose postoje najmanje procentualne razlike u stepenu prihvaćenosti između četiri ispitivane starosne kohorte. Najmlađa starosna grupa (18–35) pokazala je najveću otvorenost prema različitim oblicima interakcije sa LGBT osobama, dok je srednja kohorta (36–50 godina) u svim ispitivanim oblicima socijalne interakcije pokazala najveći stepen opredijeljenosti za odgovor *svejedno mi je/nemam stav* (vidi grafikon).

Prilog br. 47: Stepeni socijalne distance prema dobi i različitim oblicima socijalne interakcije

Za odnos roditelj–dijete drugačije seksualne orijentacije nisu dobijene statistički značajne razlike. Najmlađa grupa bi u nešto manjoj mjeri pokušala da ubijedi dijete da je to pogrešno, 66,2 %; potom starija, 71,2 %; srednja, 71,8 %; i na kraju najstarija, 75,6 % slučajeva. Također, sa godinama opada i stepen prihvaćenosti ovakve situacije (15,1 %, 13,7 %, 11,1 %, 11 %), s tim da bi *srednja* generacija u većoj mjeri nego ostale dvije dala djetetu potpunu podršku (6,5 % slučajeva, najmlađa u 6,0 %, starija u 3,8 % slučajeva, a najstarija u samo 1,4 % slučajeva).

Za pitanje o vršenju verbalnog ili fizičkog nasilja nad osobama drugačije seksualne orijentacije nisu dobijene statistički značajne razlike i za sve starosne kohorte su ovakvi oblici ponašanja neprihvatljivi u više od 90 % slučajeva. I kada je riječ o pasivnom posmatranju nasilja nad osobama drugačije seksualne orijentacije nisu dobijene statistički značajne razlike, ali je zanimljivo da se mlađa grupa ispitanika češće u odnosu na druge tri starosne grupacije opredijelila za odgovor pasivnost – u 14,6 % slučajeva, potom starija – u 12,3 % slučajeva, srednja – u 10,3 % slučajeva, a najmanje najstarija – 8,4 % slučajeva, što ukazuje da su najmlađi ispitanici_e pokazale i najniži nivo građanske hrabrosti. Najstariji ispitanici_e bi također, zajedno sa grupacijom srednje životne dobi, nešto češće pružile pomoć LGBT osobi žrtvi nasilja.

Kada je riječ o poznavanju osobe drugačije seksualne orijentacije, nisu dobijene značajne razlike između ispitanika_ca iz mlađe, srednje, starije i najstarije starosne kohorte (69,7 % mlađe, 68,8 % srednje, a 76,7 % starije starosne grupe ne poznaje ovakvu osobu), ali su razlike statistički značajne u poređenju s najstarijom kohortom gdje je dobijen stepen nepoznavanja u iznosu od 84,7 %. Također, iz ove kohorte dolazi i najmanji broj ispitanika_ca koje su makar čule da je neka osoba iz njihove okoline LGBT, u odnosu na druge tri kohorte. Osobe iz prve dvije starosne kohorte češće navode da poznaju homoseksualnu osobu, i to najfrekventnije iz kruga poznanika.

U vezi sa procesom *coming outa*, zanimljivo je da je za najstariju starosnu grupu najprihvatljivije u odnosu na druge tri da se dva mladića ljube na javnom mjestu, a potom za najmlađu koja je pokazala i najveću ravnodušnost prema takvom činu, dok je za stariju i srednju starosnu kohortu ovo u nešto manjoj mjeri prihvatljivo. Međutim, dobijene razlike nisu statistički značajne niti velike u procentualnom smislu, ni u ovom ni u narednom pitanju koje se tiče promjene spola. Ovdje su najmlađi ispitanici_e pokazale najveći stepen odbijanja ovakvog zahvata, dok je najstarija generacija pokazala najmanji stepen odbijanja, a starija i srednja najveći stepen ravnodušnosti. Za stav da se homoseksualnost treba liječiti nisu dobijene značajne razlike između najmlađe i srednje starosne kohorte: u nešto manje od 50 % slučajeva obje navedene grupe se apsolutno slažu sa navedenom tvrdnjom, dok su kod ispitanika_ca starijih od 50 godina ovakvi

stavovi zastupljeniji (70,4 % starije odn. 67,5 % kod najstarije kohorte apsolutno se slaže da je homoseksualnost bolest). Također, ispitanici_e do 50 godina češće smatraju da homoseksualne osobe treba tretirati kao i ostale građane_ke u odnosu na starije ispitanike_ce.

Zenit *coming outa*, kao što je već istaknuto, predstavlja parada ponosa. Ovdje nisu dobijene statistički značajne razlike kao ni značajne razlike u distribuciji odgovora na dobijeno pitanje, s tim da stepen neslaganja sa tvrdnjom da se paradom ponosa provociraju ostali građani_ke opada ravnomjerno sa godinama starosti / starosnom kohortom iz koje dolazi ispitanik_ca.

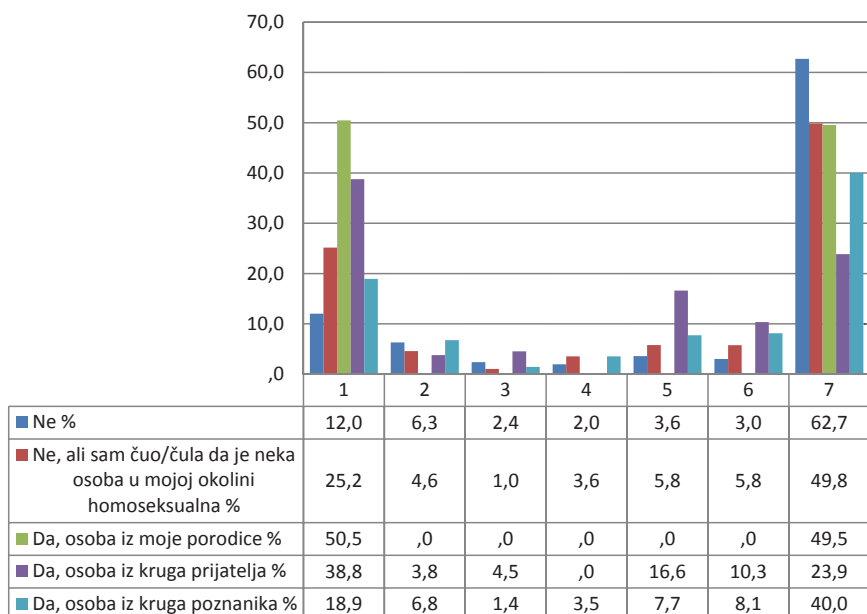
Iz analize ove sociodemografske varijable i njene povezanosti sa homofobijom možemo zaključiti da ispitanici_e mlađe od 50 godina imaju liberalnije stavove u odnosu na starije ispitanike_ce. Zanimljivo je da je najmlađa kohorta (18–35 godina) u nekim pitanjima imala liberalnije stavove u odnosu na narednu starosnu kohortu (36–50 godina) a u nekima ne, što je svakako povezano sa manjkom znanja, iskustva, socijabilnosti ali i većom ravnodušnošću pa i otuđenjem koje odlikuje mlađe generacije.

Oblici (ne)poznavanja LGBT osobe i njihov uticaj na stavove

U teoriji i praksi je rašireno shvatanje da poznavanja konkretnog Drugog i Drugaćijeg, u ovom slučaju LGBT osobe, utiče na stvaranje tolerantnijih stavova i percepcija. Tako se, naprimjer, u poznatoj *strategiji kontakta* aktivnim susretima s ljudima i društvenim grupama o kojima imamo stereotipna mišljenja kroz kvalitetna lična iskustva radi na njihovom otklanjanju. S obzirom na to da se u nekim slučajevima dešava da ova strategija dovodi čak i do produbljivanja nekih od predrasuda,¹⁴ bilo nam je veoma značajno utvrditi da li različiti oblici (ne)poznavanja konkretnih LGBT osoba determinišu stavove naših ispitanika_ca.

Naše istraživanje je pokazalo da ukoliko ispitanik_ca poznaje neku homoseksualnu osobu, to dobrim dijelom determiniše i njegove_njene stavove. Tako već na prvom pitanju, koje se tiče senzibilizacije svijesti o problemima LGBT osoba, vidimo da je odgovor nemam stav najzastupljeniji upravo kod ispitanika_ca koje ne poznaju nijednu homoseksualnu osobu, i to u 62,7 % slučajeva, a najmanje onih bez stava, njih 23,9 %, dolazi iz grupe koja ima LGBT osobu za prijatelja. Također, ova grupa se u 38,8 % slučajeva opredijelila za odgovor nerazumijevanje i odbacivanje okoline, a u 16,6 % za odgovor diskriminacija, i dvostruko više se opredijelila za ova dva odgovora u odnosu na ispitanike_ce koje imaju LGBT osobe za poznanike. Upotrebom Hi-kvadrat testa, razlike su se pokazale statistički značajnim, a što se može tvrditi sa 99 % sigurnosti ($p=,000$). Također, ove dvije grupe su češće znale da navedu da je Zakon o zabrani diskriminacije taj koji reguliše ovu oblast, mada ni ovdje poznavanje, kao ni u generalnoj populaciji i za ostala sociodemografska obilježja, nije na zavidnom nivou (3,4 % ispitanih koji imaju LGBT osobu za prijatelja / 3,1 % za poznanika), ali su se razlike pokazale statistički značajnim.

14 Huremović, L. (prir.), *Izvan četiri zida. Priručnik za novinare i novinarkе o profesionalnom izvještavanju o LGBT temama*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2012, str. 84

Prilog br. 48: Grafikon krostabulacije – Oblici (ne)poznavanja LGBT osoba i problema sa kojima se oni susreću

1. Nerazumijevanje i odbacivanje okoline;
2. Psihičko i fizičko nasilje;
3. Što im nije dozvoljeno da međusobno stupe u brak;
4. Nemanje istih prava;
5. Diskriminacija;
6. Nemaju oni nikakvih problema;
7. Nemam stav

Dalje, poznavanje LGBT osobe utiče na smanjenje socijalne distance u svim ispitivanim oblicima socijalne interakcije, a što se vidi iz priložene tabele koja sumarno prikazuje procenete socijalne distance kada je riječ o različitim oblicima socijalne interakcije i (ne)poznavanja LGBT osoba:

			Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?					
			Ne	Ne, ali sam čuo/čula da je neka osoba u mojoj okolini homoseksualna	Da, osoba iz moje porodice	Da, osoba iz kruga prijatelja	Da, osoba iz kruga poznanika	Nešto drugo
			%	%	%	%	%	%
Koliko vam je prihvatljivo da vam homoseksualna osoba bude... ?	Komšija	Uopšte nije prihvatljivo	45,4	22,4	,0	6,6	17,9	48,3
		Donekle neprihvatljivo	4,4	3,7	,0	,0	1,3	,0
		Nemam stav/svejedno mi je	20,8	20,6	,0	26,8	25,6	,0
		Donekle prihvatljivo	10,6	17,4	50,5	7,6	12,0	,0
		Potpuno prihvatljivo	16,4	35,9	49,5	59,0	42,5	,0
		Ne znam	2,3	,0	,0	,0	,8	51,7
	Šef na poslu	Uopšte nije prihvatljivo	49,2	26,7	,0	10,4	20,8	48,3
		Donekle neprihvatljivo	3,1	3,3	,0	,0	6,7	,0
		Nemam stav/svejedno mi je	16,7	13,9	,0	11,0	16,6	,0
		Donekle prihvatljivo	11,0	16,4	50,5	14,5	15,7	,0
		Potpuno prihvatljivo	16,0	35,0	,0	64,1	37,3	,0
		Ne znam	4,0	4,6	49,5	,0	2,9	51,7
	Kolega na poslu	Uopšte nije prihvatljivo	47,7	24,7	,0	10,4	20,2	48,3
		Donekle neprihvatljivo	3,7	1,6	,0	,0	3,4	,0
		Nemam stav/svejedno mi je	16,6	13,1	,0	9,3	19,1	,0
		Donekle prihvatljivo	11,6	17,8	50,5	10,9	14,9	,0
		Potpuno prihvatljivo	17,2	41,4	,0	69,4	39,6	,0
		Ne znam	3,3	1,5	49,5	,0	2,9	51,7

Nastavljeno na idućoj stranici

			Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?					
			Ne	Ne, ali sam čuo/čula da je neka osoba u mojoj okolini homoseksualna	Da, osoba iz moje porodice	Da, osoba iz kruga prijatelja	Da, osoba iz kruga poznanika	Nešto drugo
			%	%	%	%	%	%
Koliko vam je prihvatljivo da vam homoseksualna osoba bude...?	Blizak prijatelj	Uopšte nije prihvatljivo	60,4	36,1	,0	10,4	26,7	48,3
		Donekle neprihvatljivo	5,1	1,6	,0	,0	6,2	,0
		Nemam stav/svejedno mi je	7,1	6,4	,0	3,4	9,0	,0
		Donekle prihvatljivo	8,8	23,9	50,5	10,7	14,3	,0
		Potpuno prihvatljivo	15,0	29,0	49,5	75,5	33,1	,0
		Ne znam	3,6	3,0	,0	,0	10,7	51,7

Kada je riječ o interakciji roditelj–dijete, poznavanje / oblik poznavanja LGBT osobe je povezan i sa načinom na koji bi roditelj_ka postupio_la u situaciji da sazna da je njegovo_njeno dijete homoseksualno, te su i ovdje dobijene statistički značajne razlike. Osobe koje ne poznaju nijednu LGBT osobu u znatno bi manjoj mjeri to prihvatile, odnosno dale djetetu potpunu podršku (11,1 %, 3 %); osobe koje su čule da je neko iz njihove okoline homoseksualna osoba bi to prihvatile u 17,5 % slučajeva / djetetu dale punu podršku u 6,3 % slučajeva; zatim osobe koje imaju homoseksualnu osobu u krugu poznanika bi to prihvatile i nastavile dotadašnji odnos u 16,3 % slučajeva / dale djetetu punu podršku u 8,3 % slučajeva; dok osobe koje imaju LGBT osobu za prijatelja bi to prihvatile u 35,2 % slučajeva / dale punu podršku u 17,4 % slučajeva. Ispitanici_e koje imaju u vlastitom porodičnom krugu LGBT osobu bi u 50,5 % slučajeva dale djetetu

potpunu podršku, s tim da je gotovo polovina izjavila da bi pokušala ubijediti dijete da je to pogrešno, 49,5 %. Ovakvu taktiku bi u manjoj mjeri upotrijebile samo osobe koje u krugu prijatelja imaju LGBT osobu, dok bi je ostale kategorije upotrijebile u prosjeku 20 % češće. Značajno je da sa porastom bliskosti interakcije sa LGBT osobom raste i stepen tolerantnih reakcija na ovakvu situaciju (prihvatanje i podrška), a zanimljiv je i podatak da osobe koje ne poznaju nijednu LGBT osobu navode u relativno malom broju slučajeva da bi prekinule kontakt sa djetetom – 5 %, odnosno da bi mu batinama istjerao_la takve gluposti iz glave – u 5,8 % slučajeva. Kao i u slučaju prethodno ispitivanih obilježja, to ukazuje da su odnosi roditelj–dijete emotivno prenapučeni, dugotrajni i faktički cjeloživotni te da se vrlo mali broj roditelja generalno opredjeljuje za prekid kontakta sa vlastitim djetetom.

I za obilježje potencijalne upotrebe verbalnog ili fizičkog nasilja nad pripadnicima_ama LGBT populacije dobijene su statistički značajne razlike kod ispitanika_ca koji ne poznaju ovu populaciju, odnosno poznaju je na različite načine, iako su procentualne razlike u stavovima prilično niske. Spremnost na upotrebu fizičkog nasilja je manje prisutna u odnosu na verbalno. Pasivno posmatranje nasilja je najprisutnije kod ispitanika_ca koje ne poznaju nijednu LGBT osobu – 12,7 %, potom kod onih koji su čuli da je neka osoba iz njihove okoline homoseksualna – 10,9 %, ali je zanimljivo da se za pasivnost opredijelilo i 9,7 % ispitanih koje imaju LGBT osobu u krugu prijatelja, čak nešto više od onih koji su izjavili da imaju LGBT poznanike a koji bi u 6,8 % slučajeva bili pasivni u takvoj situaciji. Ispitanici_e koji poznaju LGBT osobu iz porodičnog kruga u 100 % slučajeva ne bi bili pasivni u slučaju da svjedoče nasilju nad LGBT osobom. Ovo ukazuje na nizak stupanj civilne hrabrosti kod ispitanika_ca, a stopostotna angažovanost u slučaju da je napadnut član ili članica porodičnog kruga zapravo više spada u domen *porodičnih* odnosa. No, s druge strane, pomoć žrtvi (po svemu sudeći naknadnu) pružio bi veliki broj ispitanika_ca, uključujući i one koji ne poznaju nijednu LGBT osobu (u 75,7 % slučajeva), a dobijeni procenti su još veći kada je o poznavanju LGBT osobe riječ i rastu linearno sa stepenom poznavanja.

I u grupi pitanja koja se tiču *coming outa*, uočene su statistički značajne razlike u stepenu povezanosti između otvorenosti prema *coming outu* i oblicima (ne)poznavanja LGBT osoba. I ovdje je prihvaćenost ljubljenja dva mladića na javnom mjestu najmanje prihvatljiva u odnosu na druge oblike javnog izražavanja seksualne orijentacije, i raste linearno sa stepenom poznanstva sa LGBT osobom, izuzev ukoliko ona dolazi iz porodičnog kruga gdje se ovakvo ponašanje smatra u potpunosti / djelimično neprihvatljivim. Prihvatljivost promjene spola / da se neko oblači kao osoba drugog spola raste linearno sa stepenom bliskosti kada je o obliku poznavanja homoseksualne osobe riječ, uključujući i

slučaj da ona dolazi iz porodičnog kruga. Kada je o paradi ponosa riječ, stepen prihvaćenosti ovakvog događaja (što je u ovom istraživanju izraženo kroz tvrdnju da se radi o provokaciji) raste sa stepenom bliskosti poznanstva sa LGBT osobom, uključujući i porodične odnose kao najbliskije, ali je, kada je o porodičnim odnosima riječ, dobijen i najveći stepen ambivalencije. No, zanimljivo je da osobe koje poznaju LGBT osobu iz porodičnog miljea daleko najčešće navode da je riječ o provokaciji u odnosu na ostale kategorije, i da u 100 % slučajeva smatraju da se homoseksualnost treba liječiti. Ovo ukazuje na složenost teme kada se ona ukrsti sa i onako složenim i kompleksnim porodičnim odnosima, ali i na činjenicu da je vrlo mali broj ispitanika_ca iz našeg uzorka pripadao ovoj kategoriji, odnosno naveo_la da poznaje LGBT osobu iz porodičnog miljea. Ovo naravno ne dovodi u pitanje interpretaciju odnosa ove dvije varijable budući da Hi-kvadrat test u slučaju malog procenta slučajeva u pojedinim kontingencijskim tabelama koristi Jejtsovu korekciju, i, također, da su ostali oblici (ne)poznavanja LGBT osoba bili u relativnom smislu zastupljeni.

Ukrštanjem ove dvije varijable pokazano je da ukoliko ispitanik_ca poznaje neku homoseksualnu osobu, to dobrim dijelom determiniše i njegove_njene stavove. Rezultati Hi-kvadrat testa pokazali su se statistički značajnim pri svakom ukrštanju. Ispitanici_e koje poznaju LGBT osobe su senzibilnije i bolje poznaju njihove probleme, pokazuju manji stepen socijalne distance koja opada sa stepenom bliskosti oblika poznavanja LGBT osobe/osoba. Iako je stepen spremnosti za upotrebu verbalnog / fizičkog nasilja nizak kod svih oblika (ne)poznavanja, osobe koje ne poznaju LGBT osobu/e sklonije su da pasivno posmatraju fizičko nasilje nad ovom populacijom. Kada je o *coming outu* riječ, spremnost za podržavanje različitih oblika javnog ispoljavanja seksualne orijentacije raste sa intenzitetom s poznavanjem, s tim da je, kada LGBT osoba dolazi iz porodičnog kruga manje prihvatljivo ljubljenje na javnom mjestu, a kod ove grupe su dobijeni i ambivalentniji i raspolučeniji odnosi prema paradi ponosa, vjerovatno iz razloga što pripadnici_e porodice, ako se ovakva parada u BiH ikad i održi, strahuju za članove i članice svoje porodice.

Literatura

- Banović, D., Vasić, V., *Seksualna orijentacija i rodni identitet. Pravo i praksa u BiH*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013.
- Dragičević, Č., *Statistika za psihologe*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2002.
- Helsinški komitet za ljudska prava BiH, *Zakon o zabrani diskriminacije. Monitoring prakse*, Sarajevo, 2012.
- Herek, G. M., Heterosexuals' Attitudes toward Lesbian and Gay Men: Correlates and Gender Differences, *The Journal of Sex Research*, Vol. 25, No. 4, pp. 451-477
- Kuyper, L., Ledema, J., Keuzenkamp, S., *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality in Europe*, The Netherland Institute for Social Resarch, Hague, 2013.
- Markuze, H., *Merila vremena*, Grafos, Beograd, 1987.
- Huremović, L. (prir.), *Izvan četiri zida. Priručnik za novinare i novinarke o profesionalnom izvještavanju o LGBT temama*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2012.
- Vujević, M., *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Švab, A., Kuhar, R., *The Unbearable Comfort of Privacy. The Everyday Life of Gay and Lesbians*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2005.
- Upton, G., Cook, I., *Oxford Dictionary of Statistics*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

Upitnik

SOCIODEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

- spol (muški, ženski, drugi)
- starost
- obrazovanje
- Da li ste religiozni DA/NE?
- Da li ste najveći dio svog života proveli u gradskom ili seoskom naselju?

PITANJA

1. Po Vašem mišljenju, koji je glavni problem homoseksualnih osoba u BiH:
 - a. Nerazumijevanje i odbacivanje okoline
 - b. Psihičko i fizičko nasilje
 - c. Što im nije dozvoljeno da međusobno stupe u brak
 - d. Što nemaju ista prava kao i heteroseksualne osobe
 - e. Diskriminacija
 - f. Nemaju oni nikakvih problema
 - g. Nemam stav
 - h. Nešto drugo (upisati)
2. Kojim zakonom se reguliše zabrana različitog postupanja prema homoseksualnim osobama? (Tačan odgovor: Zakon o zabrani diskriminacije)

Koliko vam je prihvatljivo da homoseksualna osoba bude?

3. Komšija
4. Šef na poslu
5. Kolega na poslu
6. Blizak prijatelj

(Potpuno prihvatljivo, donekle prihvatljivo, nemam stav/svejedno mi je; donekle neprihvatljivo, uopšte nije prihvatljivo; ne znam)

7. Da saznate da vam je dijete homoseksualna osoba kako biste najprije reagovali?
- Batinama bih djetetu istjerao/la takve gluposti iz glave
 - Prekinuo/la bih kontakt u potpunosti
 - Razgovarao/la bih sa djetetom o tome i pokušao/la da dijete ubijedim da je to pogrešno
 - Zadržao/la bih kontakt ali bih se udaljio/la
 - Prihvatio/la bih tu činjenicu i nastavio/la bih odnos sa djetetom kao i do tada
 - Dao/la bih djetetu potpunu podršku

Da li biste ikada (DA/NE/NE ZNAM)

8. vrijeđali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije;
9. fizički napali neku osobu zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije;
10. pasivno promatrali nasilje nad nekom osobom zbog njihove navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije;
11. pružili pomoć žrtvi u situaciji nasilja zbog navodne i/ili stvarne homoseksualne orijentacije te osobe
12. Da li Vi lično poznajete neku homoseksualnu osobu?
- ne;
 - ne, ali sam čuo/čula da je neka osoba u mojoj okolini homoseksualna;
 - da, osoba iz moje porodice;
 - da, osoba iz kruga prijatelja;
 - da, osoba iz kruga poznanika;
 - nešto drugo

Odaberite jedan od ovih odgovora na sljedeća pitanja: Potpuno se slažem; uglavnom se slažem; nemam stav/svejedno mi je; uglavnom se ne slažem; potpuno se ne slažem; ne znam:

13. Prihvatljivo mi je da se dva mladića ljube na javnom mjestu
14. Prihvatljivo mi je da osoba promijeni spol
15. Prihvatljivo mi je da se osoba oblači/ponaša kao osoba drugog spola
16. Homoseksualnost se treba liječiti
17. Prema homoseksualnim osobama treba se odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi
18. Paradom ponosa lezbejke i homoseksualni/gej muškarci provociraju ostale građane/ke

O autorici interpretacije

Dr. sci. Zlatiborka Popov-Momčinović (1975, Vršac) završila je studij sociologije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Tokom i nakon studiranja radila je u nevladinom sektoru i lokalnim medijima, a od 2005. je angažovana kao asistentkinja na Filozofskom fakultetu Istočno Sarajevo, gdje je i magistrirala sa temom *Politička kultura u periodu tranzicije*. Na Fakultetu političkih nauka u Beogradu je doktorirala 2013. sa temom *Ženski pokret u postdejtonskoj BiH: dometi, inicijative, kontroverze*. Objavila je više od četrdeset naučnih radova iz oblasti političke sociologije, politologije religije i feminističke teorije i prakse. Bila je stipendistica Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina u okviru *Policy Fellowship Development Project*, i angažovana u nekoliko lokalnih i regionalnih istraživanja kao što su *Religion and Pluralism in Education: Comparative Approaches in Western Balkan*, *Reconciliation and Trust Building in Bosnia and Herzegovina*, *Govor mržnje u Bosni i Hercegovini*, *Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini*. Trenutno završava knjigu *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: Artikulacija jedne kontrakulture*. Zamjenica je urednika bh. časopisa *Diskursi*. Aktivna je i u civilnom društvu, pokušavajući da uskladi teorijski i praktički angažman. Govori engleski i njemački, a služi se i francuskim jezikom.

pozlata75@gmail.com

EDICIJA LJUDSKA PRAVA SARAJEVSKOG OTVORENOG CENTRA

Ediciju uređuje Emina Bošnjak

Dragana Rašević, Vuk Vučetić, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Političke partije

Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell - Ured u BiH,
Sarajevski otvoreni centar.

Mia Čustović, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Unutrašnji poslovi

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll –
Ured za BiH, Fondacija CURE.

Jasmina Čaušević (2013)

***Brojevi koji ravnopravnost znače. Analiza rezultata istraživanja
potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini***

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Ivana Dračo, Mladen Lakić, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll –
Ured za BiH, Fondacija CURE.

Damir Banović, Edina Sprečaković (2013)

***Izveštaj o položaju LGBT osoba na radnom mjestu u Bosni i
Hercegovini***

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Amar Numanović, Sanela Muharemović, Zlatiborka Popov-Momčinović
(2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Pravosuđe

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll –
Ured za BiH, Fondacija CURE.

Jasmina Čaušević, Lejla Huremović (priredile, 2013)

Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić (2013)

Izvjestaj o govoru mržnje zasnovanom na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu u BiH. Slučajevi iz 2012. i 2013. godine

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić, Saša Gavrić (2013)

Pink Report. Annual Report on the Human Rights Situation of LGBT persons in BiH in 2012.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić, Saša Gavrić (2013)

Rozi izvještaj. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH u 2012. godini

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Damir Banović, Vladana Vasić (2013)

Seksualna orijentacija i rodni identitet: pravo i praksa u BiH

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Damir Banović (2013)

Izvjestaj o homofobiji, bifobiji i transfobiji u školama u BiH

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić (2013)

Izvjestaj o pravnom položaju transrodnih osoba u BiH

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić (2013)

Monitoring of the implementation of the Council of Europe Committee of Minister's Recommendation on combating sexual orientation or gender identity discrimination

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić (2013)

Provedba Preporuka Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić, Sadžida Tulić (2012)

Ne toleriši netoleranciju. Upoznaj svoja prava i koristi ih. Vodič za LGBT osobe

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Zlatiborka Popov-Momčinović, Saša Gavrić, Predrag Govedarica (priredili_e, 2012)

Diskriminacija – Jedan pojam, mnogo lica

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Jasmina Čaušević i Kristina Ljevak (2012)

Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

Lejla Huremović (priredila, 2012)

Izvan četiri zida. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredili_e, 2012)

Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

ODABRANI NASLOVI:

Adriana Zaharijević (priredila, 2012)

Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll /
Fondacija Cure

Damir Arsenijević, Tobias Flessenkemper (priredili, 2013)

Kojeg je roda sigurnost?

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Emina Bošnjak (priredila, 2013)

Više od etikete. O ženama koje vole žene

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Jasmina Čaušević, Saša Gavrić (priredili, 2012)

Pojmovnik LGBT kulture

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll,

Ured za BiH

Aida Spahić, Saša Gavrić (priredili, 2012)

Čitanka LGBT ljudskih prava. 2. dopunjeno izdanje

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll,

Ured za BiH

Damir Banović (2012)

Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

William G. Naphy (2012)

Born to be gay. Historija homoseksualnosti

Sarajevo / Zagreb / Beograd: Sarajevski otvoreni centar / Domino / Queeria.

Prevod na BHS: Arijana Aganović

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Projekat implementira

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BOSNA I HERCEGOVINA

Partneri na projektu

 SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR

www.fondacijacure.org